

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Martina Jurkovič

**Jernej Kopitar in Vuk Stefanović Karadžić kot politična
misleca**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Martina Jurković

Mentor: red. prof. dr. Igor Lukšič

**Jernej Kopitar in Vuk Stefanović Karadžić kot politična
misleca**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

ZAHVALA

Mentorju, dr. Igorju Lukšiču za pomoč in usmerjanje.

Alešu Krhinu za potrpežljivost in moralno podporo.

JERNEJ KOPITAR IN VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ KOT POLITIČNA MISLECA

Pričujoče diplomsko delo se posveča analizi pomena politične misli jezikoslovcev Jerneja Kopitarja in Vuka Stefanovića Karadžića. Evropo so konec 18. stol. in v začetku 19. stol. zaznamovala nacionalna gibanja narodov, kar je pomenilo, da se narod pričenja zavedati sebe kot nacionalne enote. To je čas, ko se tudi pri Srbih in Slovencih oblikuje nacionalna zavest. Oboji so se nahajali v nezavidljivem kulturno-političnem položaju, saj so bili brez lastne države in jasne nacionalne identitete. V tem obdobju sta delovala Jernej Kopitar in Vuk Stefanović Karadžić, ki sta vsak na svoj način poskušala izboljšati položaj svojega naroda. Slovensko nacionalno gibanje je imelo predvsem značaj kulturnega gibanja, kjer sta bila v ospredju narodni jezik in narodna književnost, ki sta dvigovala slovensko nacionalno zavest. Pri ogrskih Srbih je nacionalno gibanje potekalo podobno kot pri Slovencih, medtem ko so Srbi v Otomanskem cesarstvu leta 1804 želeli izboljšati svoje stanje z oboroženo vstajo. S svojim diplomskim delom sem hotela Jerneja Kopitarja predstaviti v drugačni luči, kot ga poznajo Slovenci, in sicer kot političnega misleca. Kopitar je tesno sodeloval s Karadžićem, zato sem analizirala tudi njegovo delo in politično misel.

Ključne besede: Jernej Kopitar, Vuk Stefanović Karadžić, nacionalizem

JERNEJ KOPITAR AND VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ AS POLITICAL THINKERS

The present thesis focuses on the analysis of the importance of political thought of the linguists Jernej Kopitar and Vuk Stefanović Karadžić. At the end of 18th and beginning of the 19th century Europe was marked by national movements of nations, which meant nations are becoming aware of self as national unit. In this period Serbian and Slovene consciousness was formed. They were both in an uneviable cultural-political position, because they were without their own countries and without a clear national identity. At that time Jernej Kopitar and Vuk Stefanović Karadžić took an active part in improving, each one in his own way, the national position of their own nation. Slovenian national movement had above all characteristics of cultural activities, where national language and literature were in the forefront, raising slovene national consciousness. The national movement of Hungarian Serbs had the similar characteristics as Slovene national movement, while Serbs in the Ottoman Empire in 1804 longed for improvement of their situation with armed rebellion. In my diploma I wanted to present Jernej Kopitar as a political thinker, his another characteristic, that Slovenian people are not aware of. Kopitar cooperated closely with Karadžić, therefore I analysed his work and political thought as well.

Key words: Jernej Kopitar, Vuk Stefanović Karadžić, nationalism

KAZALO

1 UVOD	6
2 ZAČETEK NARODNEGA PREPORODA ALI ZAČETEK DOBE NACIONALIZMA	9
2.1 POJAV NACIONALIZMA IN NASTANEK NARODA.....	9
2.2 ZAČETKI NARODNIH PREPORODOV V EVROPI.....	11
3 ZAČETEK NARODNEGA PREPORODA NA SLOVENSKEM ...	13
3.1 SLOVENSKI NARODNI BUDITELJI	16
4 POLITIČNA MISEL JERNEJA KOPITARJA	18
4.1 KDO JE BIL JERNEJ KOPITAR?	18
4.2 KOPITARJEVO POJMOVANJE DRUŽBE.....	21
4.2.1 Karantansko-panonska teorija	21
4.2.2 Vpliv karantansko-panonske teorije na ilirsko gibanje	23
4.2.3 Kopitarjev avstroslavizem	26
4.3 KOPITARJEVA PRIZADEVANJA ZA SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST	29
4.4 SPOR MED KOPITARJEM IN PREŠERNOM TER ČOPOM	32
5 SRBSKI NARODNI PREPOROD	34
5.1 DRUŽBENO-POLITIČNE RAZMERE SRBSKEGA NARODA NA OGRSKEM	35
5.2 DRUŽBENO-POLITIČNE RAZMERE V SRBIJI	38
5.2.1 Prva srbska vstaja	38
6 POLITIČNA MISEL VUKA STEFANOVIĆA KARADŽIĆA	40
6.1 KDO JE BIL VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ?	40
6.2 VUKOVO POJMOVANJE DRUŽBE	42
6.2.1 Vukovo pismo knezu Milošu	44
7 KOPITARJEVO SODELOVANJE Z VUKOM.....	46
8 POLITIČNI POMEN USTNEGA SLOVSTVA.....	47
9 SKLEP	49
10 LITERATURA	54

1 UVOD

»Le čevlje sodi naj Kopitar« (Prešeren 1999, 90)! Ta vzklik, ki je iz Prešernovega soneta o Apelu in čevljarju, mi je najbolj ostal v spominu o Jerneju Kopitarju. V osnovni šoli nam je bil Kopitar površno in pomanjkljivo predstavljen, podobno je bil prikazan tudi v gimnaziji, negativno in v sporu s Francetom Prešernom. V zavesti večine Slovencev, če se seveda sploh spomnijo kdo je Kopitar, je Kopitar cenzor, nasprotnik Prešerna in njegove poezije, slovničar in konservativec, redki vedo kaj več povedati o njemu. Mnogo Slovencev ne ve, kako pomembno je bilo njegovo delovanje za slovenski narod in za slovenski jezik. Kar pa ne velja za srbski narod, ki svojega velikega reformatorja Vuka Stefanovića Karadžića poznajo in cenijo, prav tako cenijo človeka, ki je Vuka usmerjal in mu vseskozi stal ob strani, to je Jerneja Kopitarja. Srbski jezikoslovec Pavle Ivić ve o Kopitarju povedati: »Malo ljudi ne srbskega rodu je, ki jim pripada tako visoko priznanje srbskega naroda kot Jerneju Kopitarju« (Ivić v Rotar 1987, 44).

Toda, Kopitar je bil veliko več kot so nam ga prikazovali v šoli. In če ga hočemo bolje razumeti, je potrebno najprej razumeti čas, v katerem je Kopitar živel, in poleg tega odkriti njegovo razumevanje ter poglede na takratne družbene razmere, katere bom poskusila predstaviti v svoji diplomski nalogi.

Druga polovica 18. in prva polovica 19. stoletja je čas, ko se slovenski narod pričinja zavedati samega sebe kot nacionalne enote. To obdobje, v katerem se slovensko ljudstvo razvije kot poseben etnično-kulturni element v narod, imenujemo obdobje slovenskega narodnega prebujanja (Kardelj 1977, 239).

Ker pa je bil slovenski narod, tako kot večina južnih Slovanov, na začetku 19. stoletja nedržavni narod, je kultura pri njih prevzela vlogo politike. Narodni jezik in narodna književnost sta postala središče politične dejavnosti (Pogačnik 1977, 100). Zato je slovenski narodni preporod potekal počasneje kot pri drugih narodih. Ko je bila nacionalna ideja v Zahodni Evropi še v razmahu, in ko je pri Slovencih nacionalna zavest dosegla že visoko stopnjo, so bile slovenske

dežele še vedno politično in ekonomsko ločene in nepovezane. Pri zaostalih narodih kot so bili Slovenci, ki so bili tudi gospodarsko zaostali in pri katerih se ni mogla razviti politično in gospodarsko močna buržoazija, je bila tudi inteligenca navezana bodisi na tuji državni aparat ali na tujo buržoazijo, zato so se družbena nasprotja težko razvila do stopnje, ko bi spontane demokratične težnje plebejskih množic, zlasti tlačanskega kmečkega ljudstva, pričele dobivati karakter širokega revolucionarnega gibanja (Kardelj 1977, 242).

Pri ogrskih Srbih je narodno prebujanje potekalo podobno kot pri Slovencih, torej z značilnostmi kulturnega gibanja. Kar ne moremo trditi za nacionalno prebujanje srbskega naroda pod turško nadvlado, ki se je začelo z oboroženo srbsko vstajo. Vstaja srbskega naroda iz leta 1804 je bil prvi tak poskus razdiranja turških fevdalnih okovov, prav tako je bila to prva srbska nacionalna vstaja, katere namen je bil osvoboditev srbskega naroda turške nadvlade. Vendar so splošna gospodarska nerazvitost in zaostalost socialnih odnosov v srbski družbi ter prevladovanje agrarnega in trgovskega značaja buržoazije negativno vplivale na razvoj srbske revolucije (Kardelj 1977, 100).

Narodni jezik in narodna književnost sta bila središče politične dejavnosti in na tem načelu je temeljila vsa Kopitarjeva dejavnost, s katero je želel usmeriti potek kulturnozgodovinskega razvoja na Balkanu. Kopitar ni imel izdelanega kulturnega programa le za slovenski narod, temveč za vse etnične skupine, ki so živele na Balkanu, zgodovinske okoliščine pa so nanesele, da ga je s pomočjo Vuka Stefanovića Karadžića uspešno izvedel le pri Srbih. Zato sem se odločila, da bom Jerneja Kopitarja in Vuka Stefanovića Karadžića obravnavala skupaj, saj je njuno delovanje bilo povezano in predvsem pod vplivom Kopitarja.

Vuk Karadžić je v sodelovanju s Kopitarjem izvedel kulturno revolucijo, ki je bila za srbski narod v tistem času nujna. Ta revolucija pa je imela tudi politični pomen, bila je sestavni del narodno osvobodilne revolucije v prvi pol. 19. stoletja. Vuk je začel borbo za novo srbsko kulturo.

V svoji diplomski nalogi bom izhajala iz teze, da sta bila jezikoslovca Jernej Kopitar in Vuk Stefanović Karadžić tudi politična misleca, in da je bila njuna

politična misel vezana na ideologijo nacionalizma, ki temelji na prepričanju, da ljudstvo s skupnimi značilnostmi, kot so jezik, veroizpoved in etnične korenine predstavlja ločeno politično skupnost. V tistem obdobju bi težko govorili o političnih taborih na Slovenskem, pa vendar bi označila Kopitarja kot privrženca katoliškega liberalizma. Politična misel Vuka S. Karadžića pa je prežeta z liberalno-demokratskimi idejami.

Kot temeljno metodo raziskovanja bom v svoji diplomski nalogi uporabila deskriptivno analizo pisnih virov. Kopitarjevo in Karadžićevo politično misel bom analizirala s pomočjo literature, ki obravnava delo in življenje Jerneja Kopitarja ter Vuka Stefanovića Karadžića. Za dosego želenega cilja bom uporabila metodo analize primarnih in sekundarnih virov, preučila bom knjige, monografije, revije, zbornike, strokovne in znanstvene članke, ki so relevantni za mojo nalogo, prav tako bom uporabila podatke in gradivo iz interneta. Za mojo nalogo bo ključna sekundarna analiza. Struktura povzetega bo prilagojena namenu in cilju diplomske naloge.

V prvem delu diplomske naloge bom opredelila politološke pojme narod, nacija, nacionalizem. Nato bom na kratko opisala značilnosti narodnega preporoda v Evropi. Nadaljevala bom s prikazovanjem okoliščin in razmer, ki so pripeljale do slovenskega narodnega preporoda. V tem delu bom predstavila prve narodne buditelje na Slovenskem, nadaljevala bom z biografijo Kopitarja in njegovimi pogledi na takratne družbeno-politične razmere na Slovenskem in Evropi. V drugem delu diplome bom opisala nacionalno prebujanje pri Srbih, ki sicer ne bo tako obširno predstavljeno kakor pri Slovencih. V nadaljevanju bom predstavila Vuka Stefanovića Karadžića in njegova prizadevanja za srbski narod in srbski jezik, ki pa se niso ustavila pri jeziku, ampak si je prizadeval za spremembo družbeno-politične ureditve celotne srbske družbe. V nalogi se bom dotaknila tudi razlogov spora med Kopitarjem in Čopom ter Prešernom, ki je tako negativno zaznamoval Kopitarja. Na koncu bom še spregovorila o Kopitarjevem in Karadžićevem sodelovanju ter o pomenu zbiranja ustnega slovstva, v zaključku pa bom navedla ugotovitve svoje diplomske naloge, s pomočjo katerih bom ovrgla ali potrdila svojo tezo.

2 ZAČETEK NARODNEGA PREPORODA ALI ZAČETEK DOBE NACIONALIZMA

2. 1 Pojav nacionalizma in nastanek naroda

V smislu politične zavesti o pripadnosti skupni kulturi se je nacionalizem pojavil v 18. in 19. stoletju, v času zatona absolutistične države in nastanka nacionalnih držav. Vzporedno s tem pojavom je v Evropi potekala kapitalistična industrializacija. Nacionalna država je tradicionalne sorodstvene vezi razširila na mnogokrat večjo družbeno skupino ljudi istorodne kulture. Izum tiska je omogočil nacionalni državi izpeljati svojo vizijo. Jezik in skupna vera, ki spremljata posameznika skozi vse življenje, pomembno prispevata k samozavedanju ljudi, da pripadajo isti kulturi in delijo isto skupno usodo (Rizman 1991, 33).

Prvi (1774), ki je omenil besedo »nacionalizem«, je bil Johan Gottfried Herder; v splošno jezikovno rabo je izraz prišel v sredini devetnajstega stoletja (Schafer v Alter 1991, 233). Danes soglasja o splošno sprejemljivi definiciji o nacionalizmu ni. Alter (1991, 224) je navedel skupne sestavine oziroma obeležja nacionalizma: »zavest o edinstvenosti oziroma posebnosti neke skupine ljudi, še posebej glede na njihovo etnično, lingvistično ali religiozno homogenost; poudarjanje skupnih sociokulturnih vedenjskih norm in zgodovinskega spomina; občutek skupnega poslanstva; prezir in sovraštvo do drugih narodov/ljudstev (rasizem, ksenofobija, antisemitizem)«.

V modernem pomenu besede se je nacionalno vprašanje pojavilo šele v francoski revoluciji, vendar Kardelj (1977, 106) meni, da to ne pomeni, da se je narodna ideja rodila šele v francoski revoluciji, ampak ima klice že v renesansi. V francoski revoluciji se je do konca razvila in se ukoreninila v zavesti ljudi ter sprožila narodna gibanja povsod po Evropi. Zato so leta 1815 ruski, avstrijski in pruski vladarji sklenili »Sveto zvezo« ali »Sveto alianso«.

»Pri nacionalizmu je narod na najvišjem mestu« (Alter 1991, 225). V devetnajstem stoletju je bil narod skoraj vedno razumljen kot etnični, torej predvsem kulturni in jezikovni pojav. Alter razume narod kot družbeno skupino, ki se je na podlagi različno nastalih zgodovinskih, jezikovnih, kulturnih, religioznih ali političnih pogojev začela zavedati svoje nerazdružljivosti, enotnosti in posebnih skupnih interesov. Zahteva pa tudi pravico do politične samoodločbe. Ključnega pomena za politični in kulturni narod je nacionalna zavest, brez katere bi bilo nacionalno gibanje obsojeno na propad. Nacionalna zavest, ki pomeni občutek pripadnosti politični in družbeni skupnosti organizirani kot država, se prenaša s pomočjo najširše razumljenega izobraževanja. Ljudje se začnejo zavedati skupnih vezi, vrednot in vsega tistega, kar omogoča lažje sporazumevanje s svojimi ljudmi kot s tujci (Alter 1991, 233).

Kardelj meni, da je narod zgodovinski pojav in ne apriorna, naravna kategorija, kot tudi ne zgolj preprosta kulturno-jezikovna skupnost. »Narod je torej specifična ljudska skupnost, nastala na podlagi družbene delitve dela epohe kapitalizma, na strnjem ozemlju in v okviru skupnega jezika in blizke etnične ter kulturne sorodnosti sploh« (Kardelj 1977, 121).

Otto Bauer v dobi pred modernim nacionalnim gibanjem razlikuje »zgodovinske narode« in »narode brez zgodovine«. V prvo skupino sodijo narodnosti, ki obstoje v vseh družbenih razredih in imajo nacionalno kulturo v svojem lastnem jeziku, v drugo pa narodi, pri katerih so višji razredi družbe drugega razreda in posledično nimajo kulture v lastnem jeziku, ker je kultura v tistem času pomenila le tvorba višjih socialnih razredov. Pri tem poudarja, da so tudi narodi brez zgodovine lahko imeli svojo lastno zgodovino, in sicer do tistega trenutka, ko se je ta zgodovina končala zaradi izgube politične neodvisnosti. Prav tako izraz »narodi brez zgodovine« ne pomeni, da ti narodi nimajo prihodnosti, nasprotno, saj je značilna poteza dobe kapitalizma prav prebuditev narodov brez zgodovine (Bauer v Zwitter 1962, 32).

Anderson Benedict (1991, 14) pravi, da je narod zamišljena skupnost, ki so si jo njeni člani lahko zamislili šele s pomočjo knjig in časopisov, natisnjenih v

njihovem skupnem jeziku, njihove komunikacijske prakse pa je mogoče obravnavati kot proces produkcije relativno trajnih zgodovinskih skupnosti.

Zavedanje o skupni pripadnosti je nastalo neodvisno od držav, zato so gibanja za nacionalno združitev, ki so se začela oblikovati v 19. stoletju, gledala na narod kot na nekaj, »kar je pred državo in izhaja iz skupnih zgodovinskih ali kulturnih vrednot ali družbenih vezi« (Schieder v Alter 1991, 230). Za nastanek političnega naroda je potrebna politizacija kulturnega naroda in zasnova državnosti v narodu. Načelo kulturnega naroda, ki temelji na skupni dediščini in jeziku, je značilno za Srednjo Evropo in z nekaterimi izjemami tudi za Vzhodno-centralno Evropo (Alter 1991, 230).

2.2 Začetki narodnih preporodov v Evropi

Narodi, ki so si šele morali izboriti državo, so se sklicevali predvsem na skupno kulturo, zgodovino, vero, skupne običaje in skupni jezik. Na ta način so poskušali opravičevati svoje izenačevanje kulturnega in političnega naroda znotraj nacionalne države (Alter 1991, 231).

Večina takih držav je, zato začela preporod z uveljavljanjem »nacionalnega« narodnega jezika v javne sfere.

Na tesno zvezo med obstojem višje in ambiciozne literature ter političnim položajem naroda kaže literarnogeografska karta Evrope iz druge polovice 18. stoletja. Vsi narodi, ki so na svoji zemlji ali na delu svojega ozemlja bili brez nadvlade drugojezičnega naroda in so pisali v domačem jeziku tudi za potrebe javnega življenja, so ustvarili literaturo v značilnem jeziku svoje zemlje (Dubrovčani, Italijani, Francozi, Španci, Angleži, Nemci, Rusi...). V jezikih narodov, ki niso imeli svoje države, se je pisalo le za potrebe cerkve. Na slovenskem jezikovnem teritoriju se je razmišljanje o jeziku in jezikoslovju začelo razvijati po sili razmer, kot stranski produkt verske izobrazbe in vzgoje. Za usposabljanje gojencev za duhovniški poklic so se morala oblikovati

določena pisna in govorna pravila, saj je bil jezik pri poučevanju verouka in pri bogoslužju zelo pomemben. Nedržavni narodi niso imeli knjižne posvetne literature, imeli pa so narodno poezijo, ki je v marsičem prekašala podobno neknjižno produkcijo narodov s starejšo knjižno literaturo (Kidrič 1929–1938, 139–140).

Pri Slovencih in pri drugih nedržavnih narodih so se pojavile tendence za ustvarjanje posvetne¹, višje in ambiciozne literature; tendence za spremembo jezikovno-kulturne prakse v korist nepriviligiranega jezika na področju šolstva, javnega življenja, sodnih razprav, medsebojnega občevanja večjezične inteligence, pisave priimkov in geografskih imen; tendence za obnovitev nenormiranega jezika ob upoštevanju tradicije, živega jezika in novih kulturnih potreb; tendence za zbiranje knjig iz domače in sorodne sodobnosti in preteklosti, vse to z namenom povečati narodni ponos in regenerirati literarni jezik. Ta prizadevanja pomenijo proces, ki ga imenujemo preporod. Osemnajsto stoletje je bilo prvo tipično stoletje preporodnih gibanj, ki so bili v večji meri literarni preporodni procesi, saj je pri redkih nedržavnih narodih bilo mogoče preporodno gibanje že na začetku obrniti tudi v smer političnih sprememb. Vendar pa se pri vseh narodih preporodni procesi niso začeli istočasno, pri nekaterih se niso začeli v 18. stoletju, pri drugih pa niti pozneje ne. Vsak preporodni začetek je bil od naroda do naroda drugačen. Upoštevati je potrebno do takratni razvoj in socialni položaj prebujajočega se naroda, značaj kulturne razvitosti in jezikovno politiko političnega gospodarja in sosednjih narodov ter sposobnosti in namene ljudi, ki so postali nositelji preporoda (Kidrič 1929–1938, 139–141).

V skupino, ki je bila na književnem področju zaostala, so spadali tudi vzhodni in severni narodi in narodi brez lastne neodvisne države (Norvežani pod vladavino danskega kralja, Islandci v danski državi, Litvanci na Pruskem in Poljskem). Najbolj zaostali pa so bili na vzhodu Belorusi, Ukrajinci, pravoslavci v Rusiji. Poleg Slovencev so bili literarni zamudniki tudi vse druge nenemške narodnostne skupine v habsburški monarhiji: Čehi, kljub plodni literarni

---

¹ Kopitar je menil, da lahko le v celoti zbrana narodna jezikovna besedna dediščina omogoči Slovencem pogoje za razvoj prave posvetne besedne umetnosti (Pogačnik 1977, 208).

preteklosti za časa politične samostojnosti; Slovaki, kljub literarni skupnosti s Čehi in rabi in produkciji protestantskih cerkvenih tekstov na Ogrskem; Hrvati kljub avtonomiji in glagolizmu; Srbi kljub določenim privilegijem in poskusom cerkvenoslovanskega jezika v ruski redakciji; Madžari kljub precejšnji politični moči; Romuni kljub uporabi romunščine v protestantskih in pravoslavnih cerkvah. Nekateri jeziki teh avstrijskih narodov so bili bolje upoštevani, kar ne moremo trditi za slovenski jezik. Deloma je to bilo zaradi številčnejše literarne produkcije v preteklosti, deloma pa večja politična moč določenega naroda. Na primer na Češkem in Moravskem je bila češčina v uradih enakopravna z nemščino, patenti pa so se objavljali v obeh jezikih, Madžari pa bi v času, ko germanizacija še ni bila tako izrazita, lahko za uveljavitev materinščine storili veliko več, če ne bi več skrbi namenjali mrtvi latinščini kot živemu jeziku svojih seljakov. Slovenski preporod je dolgo časa ostal jezikovno, kulturno in literarno gibanje, ki za staro državo ni prinašalo groženj. Vzrok za to je bila omejenost na posameznika; preporod se ni populaziral (Kidrič 1929–1938, 142).

3 ZAČETKI NARODNEGA PREPORODA NA SLOVENSKEM

Na slovenski narodni preporod so vplivale ideje razsvetljenstva in ideje francoske revolucije, vplivala pa je tudi njuna nasprotnica romantika. Dobo razsvetljenstva je zaznamovala vladavina Marije Terezije, ki je ustanovila splošno ljudsko šolo, in vladavina Jožefa II., ki je z zakonom leta 1782 odpravil svojnost, kar je kmetu prineslo vsaj osebno svobodo. Francoska revolucija pa je naredila konec absolutizmu in fevdalizmu ter uveljavila ustavnost. S pomočjo romantike, ki je gojila narodni jezik in zgodovino ter narodno slovstvo in narodne starine, pa se je rodila narodna zavest (Lončar 1921, 1).

Vse te spremembe, ki so prinesle gospodarski, družbeni, politični in kulturni razvoj slovenskih pokrajin, so omogočile v drugi polovici 18. stoletja začetek slovenskega narodnega prebujanja, kar pomeni, da se slovenski narod začne zavedati samega sebe. Uveljavi se zavest, da so vsi Slovenci, ne glede na

pokrajinske meje med njimi, sestavni del iste narodnostne enote, ki se razlikuje od drugih slovanskih narodov. Začne se z načrti, da slovenski jezik postane tudi jezik znanosti in literature, najprej pa je bilo potrebno utrditi slovensko jezikovno skupnost v slovničnem pogledu, zato je bilo nujno raziskovati tudi zgodovino in etnografijo ljudstva. Več desetletij je bilo potrebnih, da je dozorelo jasno spoznanje o slovenski narodni celoti, prebujanje pa je bilo končano, ko se je to zakoreninilo v ljudstvu kot slovenska narodna zavest, kar se je zgodilo šele proti koncu 19. stoletja. Proces je bil dolgotrajen, saj so Slovenci zaradi razdeljenosti slovenskega ozemlja na dežele težko pridobili zavest o povezanosti slovenskega naroda v celoto, in ker so Slovenci bili omejeni na nižje družbene plasti na podeželju in v mestu, je tudi slovenski jezik veljal za manjvrednega, kar je zaviralo njegovo uporabo v javnem življenju. Vendar se je tudi to spremenilo. Zaradi hitro naraščajoče trgovine, so bile odstranjene notranje carinske meje, kar je omogočilo večjo gospodarsko povezanost med slovenskimi pokrajinami, prav tako je naraščajoči promet skozi Trst povečala gibanje kmečkega prebivalstva, manufakturna podjetja so omogočila povečanje mestnega prebivalstva, zato je zahtevala dotok delavske sile s podeželja. Država se je zavedala, da ji koristi le izobraženo ljudstvo, zato je vpeljala osnovno šolo, in kmečko prebivalstvo je dobilo nove možnosti. In če je absolutistična država želela povečati svoje prihodke, je morala ustreči nekaterim zahtevam podložnikov, ki so jih zahtevali že v velikih kmečkih uporih proti fevdalcem. Začela sta se razvijati delavski in srednji stan, iz katerega je v 19. stoletju nastal slovenski meščanski razred. Zato lahko rečemo, da so pri narodnem prebujanju sodelovale vse družbene plasti v slovenskih pokrajinah in ne samo ozek krog izobražencev, kot je videti na prvi pogled (Grafenauer 1974, 123–124).

Vendar, kljub vsem tem reformam, ki so bile izvedene v habsburški monarhiji, je bil socialni, kulturni in politični položaj Slovencev v predmarčni dobi še naprej obupen. Domačega plemstva skoraj ni bilo, kar ga je bilo pa je bilo narodu odtujeno, saj je bogatelo na žuljih slovenskega naroda, delovalo v korist Nemcev in Madžarov in tako škodilo slovenstvu. Tudi meščanstvo ni bilo slovensko, deloma po mišljenju, deloma po krvi. Mali trgovci in obrtniki so bili odvisni od tuje gospode in tujih uradnikov, zato so morali prilagoditi svoje

vedenje in mišljenje tujcem. Edini sloj izobražencev, ki je bil pripravljen delati za narodov blagor, je bila nižja duhovščina, ki pa ni bila brez izjem, kajti duhovniki na Koroškem in Štajerskem niso uporabljali slovenščine niti za najnavadnejše molitve. Kmet je bil v najslabšem položaju, trli sta ga tlaka in desetina, kar pa je slabo vplivalo na moralo slovenskega naroda, to je kmetu posledično privzgojilo pretirano uslužnost in hlapčevsko ponižnost pred gospodo (Lončar 1921, 8).

Položaj slovenskega jezika se tudi ni kaj dosti izboljšal. Ljudskih slovenskih šol je bilo malo, nemščina se je še vedno uporabljala v javnem življenju in v šolah, razen v prvem razredu osnovne šole, kjer se je delno uporabljala slovenščina z razlogom čim prejšnje priučitve nemškega jezika. Čim širša uveljavitev nemškega jezika v deželah monarhije je imela pomembno nalogo, in sicer povezati monarhijo v celoto. Habsburška monarhija je bila narodnostno neenotna, in če bi še dovoljevali materinske oziroma žive jezike prebivalstvu vseh narodnosti, bi to lahko zelo ogrozilo državno enotnost in vladarjevo oblast. Habsburška monarhija bi lahko celo razpadla. Monarhija bi tako imela vedno manj razlogov, na podlagi katerih bi združevala različne narode v eno celoto. Ta celota pa je bila nujna, če je monarhija hotela ohraniti svoje mesto med velesilami, in tega se je zavedala (Grafenauer 1974, 126). Prav tako so se tega zavedali slovenski narodni buditelji.

Francoska vladavina je prinesla kar nekaj sprememb, kot na primer uveljavitev slovenščine poleg francoščine, nemščine in italijanščine v javne sfere, ustanovitev ljubljanske akademije s štirimi fakultetami. Prinesla je tudi gospodarski napredek; pospešeno so se gradile ceste in trgovina je cvetela (Lončar 1921, 7). Napoleon je skoraj združil vse slovenske dežele v eno enoto, vendar pa tega zagotovo ni storil, da bi podpiral ilirski nacionalizem, ampak izključno iz strateških in gospodarskih razlogov (Kidrič 1929–1938, 472). Kljub temu je francoska vladavina trajala premalo časa, da bi se njena načela dejansko uveljavila, kot na primer načela glede podložništva. Valentin Vodnik je navdušeno pozdravljal Napoleona z odo *Ilirija oživljena*. Po odhodu Francozov je nastopila reakcija, nekatere francoske reforme so se ohranile, večinoma pa je ostalo tako kakor je bilo pred francosko okupacijo. Nastopil je Metternichov absolutizem (Lončar 1921, 7).

Slovensko narodno prebujanje je imelo na videz pretežno kulturni značaj, saj je bilo književno delo poglavitna oblika, v kateri se narodno prebujanje uveljavlja. Slovenci pa so imeli še eno težavo, ki je bila z reformacijo delno rešena, vendar pa je protireformacija situacijo ponovno poslabšala. Pojmi slovenskega jezika in obsega slovenskega naroda namreč še niso bili opredeljeni. Različne narečne oblike so se uveljavljale v različnih pokrajinah: primorska, gorenjska, ljubljanska, mariborska, prekmurska. Nastajala so različna književna središča, ki so v literaturi uporabljala različna narečja. Razlike v jeziku bi lahko naraščale in grozil je razkroj že tako majhnega naroda na več delov. Torej, poleg težnje po večjem uveljavljanju slovenskega jezika, je bila naloga narodnih buditeljev tudi sprejeti skupni književni jezik, ki bi bil razumljiv vsem Slovencem (Grafenauer 1974, 128).

3.1 Slovenski narodni buditelji

Prvi, ki je izrazil misel, da bi moral jezik ljudstva, torej slovenski jezik, postati jezik vsega kulturnega in javnega življenja, je bil redovnik Marko Pohlin, ki je živel v Ljubljani in na Dunaju. Marko Pohlin je v uvodu svoje knjige *Kraynska gramatika*, ki je izšla v nemškem jeziku leta 1768, zapisal naj se Kranjci ne sramujejo svojega jezika, želel je, da bi se kranjski jezik uporabljal v latinskih šolah, in da bi bil kranjski jezik na isti ravni kot nemški. Na to temo je napisal okrog štirideset knjig in dvajset rokopisov. Istočasno pa je začel s svojimi sodelavci izdajati almanah *Pisanice* (1779–1781), prvo leposlovno publikacijo v slovenskem jeziku, v kateri so izhajale prve slovenske umetne posvetne pesmi. Pohlin je veliko pripomogel k temu, da se je slovenski jezik začel uporabljati še za druge namene, kot samo za pogovor med kmeti, ni pa pripomogel k združevanju Slovencev, saj je menil, da se »kraynski« jezik govori samo na Kranjskem, saj se Slovenci (Winden, Windische) na Štajerskem in Koroškem razlikujejo od Slovencev na Kranjskem, in zato je njihov jezik drugačen. Pohlin ni vedel, da so to samo različna narečja istega jezika. Korak naprej v tej smeri je naredil janzenist Jurij Japelj, ko je z drugim slovenskim prevodom biblije, kjer se je oprl na jezik Dalmatinovega prevoda iz protestantske dobe, ponovno utrdil

slovensko jezikovno enotnost. Tudi ostali janzenisti so v svojih verskih spisih, šolskih knjigah in v poučni literaturi uporabljali isti jezik. Japelj je pripravljajl novo slovensko slovnico, vendar tudi ta duhovniški krog, vse do Linhartovega posega, ni povsem jasno opredelil pojem in obseg slovenskega naroda (Grafenauer 1974, 128).

Boljšo predstavo o slovenskem narodu pa je imel štajerski Slovenec Janez Žiga Popovič, ki je pripadal krogu posvetnega izobraženstva. Popovič je bil profesor nemškega jezika na dunajski univerzi in leta 1750 je napisal delo *Raziskave morja (Untersuchungen vom Meere)*, kjer slovansko prebivalstvo na Kranjskem, spodnjem Koroškem in spodnjem Štajerskem imenuje z skupnim imenom »Winden«. Vendar ni vplivalo na nadaljnje delo kulturnih delavcev, ker to delo dolgo časa ni bilo znano. Tudi Blažu Kumerdeju ni uspelo v svoji slovnici označiti ozemlja, na katerem se govori slovensko oziroma po njegovem »kranjsko« (Grafenauer 1974, 128–130).

Do večjih sprememb pride v Zoisovem krožku. Žiga Zois je bil takrat visoko izobražen podjetnik, ki se je posvečal naravoslovnim in tehničnim vedam in učenju tujih jezikov. Govoril je veliko jezikov, med drugimi se je od matere naučil tudi slovensko. Slovenščino in ostale slovanske jezike je vzljubil, kar se vidi po velikem številu slovenskih in slovanskih knjig ter dragocenih rokopisov v njegovi domači knjižnici. Zoisovim prijateljem je bila knjižnica vedno na voljo. Zois je slavistične knjige in rokopise zbiral s posebnim namenom, saj ga je zanimala geneza Slovanov, da bi lahko kasneje načrtoval kulturnopolitični razvoj Slovanov. Zois je kot mentor v času slovenskega preporoda izoblikoval prvotni preporodni program, ki se je raztezal v dve smeri. Prva smer bi potekala k obćemu procesu razsvetljevanja ljudi in druga bi vodila k dokazovanju vsestranske primernosti slovenščine, s čimer bi se slovenskemu narodu povečala samozavest. Zois je želel vključiti slovensko književnost in kulturo v evropski duhovni prostor. Zoisov krožek se ni ukvarjal samo s problemi jezika in literature, ampak so ga zanimali izvor, smisel in možnosti slovenskega narodnega subjekta. Slovenski preporod je iskal svoje korenine, da bi si lahko začel sam ustvarjati usodo v prihodnosti, pri tem pa si je pomagal z zgodovino (Pogačnik 1977, 17–19, 152).

Iz Zoisovega krožka prihaja tudi Valentin Vodnik, izdajatelj prvega slovenskega časnika *Lublanske Novice*, ki so izhajale od leta 1797 do 1800. Prvi časopis je prinašal informativne novice, še zlasti z bojišč, razglase, žitne cene, loterijo, imena umrlih, kot tudi poučne članke iz naravoslovja, gospodarstva, slovstva in zgodovine. Novice so nastale zaradi želje po ljudski kulturi, vendar pa okoliščine kot so maloštevilnost in neizobraženost slovenskega ljudstva, ki se je šele začel razvijati kot narod v modernem pomenu besede, so pripomogle k slabemu odzivu ljudi. Njegovi rojaki ga niso podpirali, ampak so mu celo očitali, da je njegov časnik lažniv, premalo obsežen, in da je slovenski jezik v njem ubog in z nemščino pomešan. Prvi politični list je prenehal izhajati, ko so Francozi zasedli slovenske dežele (Lončar 1921, 6).

4 POLITIČNA MISEL JERNEJA KOPITARJA

4.1 Kdo je bil Jernej Kopitar?

Slika 4.1: Jernej Kopitar

Vir: Sovre v Sivec (2007).

Jernej Kopitar (glej Sliko 4.1), ki so ga znanstveniki njegovega časa imenovali »monstrum scientarium« (čudež znanosti), se je rodil 21. avgusta 1780 v vasi Repnje pri Vodicah. Vodiški župnik je vpisal ta datum v farno knjigo, ki pa morda ni pravilen, saj je Kopitar vedno navajal 23. december kot datum rojstva. Oče je bil ugleden vaščan, bil je spreten sadjar, izbran je bil za cerkvenega ključarja, zemljiški gospodje pa so ga celo imenovali za župana. Pri devetih letih je oče Jerneja poslal takoj v mestno redno šolo, ne

da bi predhodno hodil v trivialno farno šolo. Kot prvošolčku mu ni bilo lahko, večina njegovih sošolcev je bila meščanskega rodu, kar pomeni, da so vsi govorili nemško, Kopitar pa ni razumel niti besede nemškega jezika, zaradi česar so se mu sošolci dostikrat prezirljivo posmehovali. Domotožje in okoliščine v šoli so vplivale, da se je Kopitar začel zagrizeno učiti. To ga je pripeljalo do različnih uspehov, zaradi katerih je dobival letno štipendijo in bil

oproščen šolnine, kar mu je bilo v veliko pomoč, saj je že pri štirinajstih letih zaradi kolere izgubil oba starša. Kljub temu, da se je preživljal sam, je uspešno končal gimnazijo in dva letnika filozofije. Leta 1799 je postal domači učitelj Franca Antona, sina plemiča Bonazze, katerega žena je bila sestra barona Žige Zoisa. Srečanje z baronom je bilo odločilno za Kopitarjevo nadaljnje delovanje. Postal je tajnik, knjižničar in nadzornik mineralne zbirke v Zoisovi hiši. Zoisova domača knjižnica je vsebovala zavidljivo število slovenskih in slovanskih knjig ter dragocenih rokopisov, in prav s pomočjo knjig iz te knjižnice je Kopitar pridobil znanje o zgodovini Slovanov in o slovanskih jezikih. Zois je želel vključiti slovensko književnost in kulturo v evropski duhovni prostor, kar se je začelo uresničevati s Kopitarjem (Pogačnik 1977, 15, 185).

Kopitar je pri Zoisu pridobil tudi znanje iz naravoslovja, tehničnih ved, naučil se je govoriti italijansko, angleško, poglobljal se je tudi v grško kulturo. Vendar pa so ga najbolj zanimali slovanski jeziki. To se vidi iz pisma, ki ga je iz Ljubljane v Prago leta 1808 poslal J.Dobravskemu². Kopitar Dobravskemu piše, da ga zelo ceni kot slavista, in da spremlja njegove slavistične spise, ter da bi ga rad za svojega mentorja, da bi lahko kasneje prišel na Dunaj delat v cesarsko knjižnico. Medtem je Kopitar postal učitelj slovenščine kontesi Bellegarde, pri čemer je imel kar nekaj težav, namreč ustreznih učnih knjig ni bilo niti za druge jezike, kaj šele za slovenščino. Tako je napisal del kranjske slovnice v francoščini. Sledila je prva Kopitarjeva objava v tisku, in sicer v nemškem jeziku v tedniku *Laibacher Wochenblatt (Ljubljanski tednik)*. Kopitarjevih objav v tem tedniku je bilo veliko (Pogačnik 1977, 20–21).

Konec oktobra leta 1808 je Kopitar odšel na Dunaj, kjer se je vpisal v prvi semester prava, saj se mu želja, da bi deželni stanovi odobrili sredstva za profesuro na ljubljanskem liceju, ni izpolnila. Pravo je vpisal samo zaradi formalne izobrazbe. Med študijem je v dvorni knjižnici našel več starih slovenskih knjig, ki jih Zois v svoji knjižnici ni imel, zato je sledila dopolnitev slovnice. Na pravu je ostal le dve leti. Februarja 1809 je postal prefekt dvorne knjižnice, v marcu pa je končno izšla Kopitarjeva slovnica z naslovom *Gramatik*

---

² Dobrovsky je bil češki filolog, ki je obsojal politiko germanizacije, zavzemal se je za javno uporabo češčine, menil je, da bi moral vsak narod uporabljati svoj jezik (Zwitter 1962, 73).

der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem). To je bila prva znanstvena slovnica slovenskega jezika. Leta 1810 je postal cenzor knjig za južne slovanske jezike bivše Jugoslavije in še za ukrajinsščino, romunščino, grščino, albanščino ter bolgarščino. S tem je začel, kakor je napisal v pismu Dobravskemu, »kultivirati slavistično stroko« (Kopitar v Pogačnik 1977, 24). V avstrijske časopise je začel objavljati informativne in kritične sestavke, ki so se lotevali predvsem južnega slovanstva in balkanistike na splošno. Pisal je tudi programske spise, od katerih sta najbolj pomembna dva: *Adrese der künftigen slavischen Akademie* in *Patriotische Phantasien eines Slaven*. V obeh spisih je predstavil slovanstvo in razvil načela o tem, kakšna je dolžnost Avstrije v zvezi z njegovim proučevanjem. Spisa izpovedujeta avtorjev koncept kulture, jezika in zgodovine (Pogačnik 1977, 24–27).

Leta 1836 je izdal delo *Glagolita Cloziana*, v katerem je objavil *Brižinske spomenike* s prevodom in komentarji. V uvodu je razložil t.i. panonsko teorijo o nastanku stare cerkvene slovanščine, vendar je znanstvena stroka teorijo pozneje ovrгла. Z izdajo *Glagolita Cloziane* je za vedno umestil Slovenijo v srednjo Evropo (Osolnik 1996, 341).

Po prihodu na Dunaj Kopitar ni več toliko raziskoval slovenskega jezika svoje dobe, najbolj ga je zanimalo srbsko vprašanje. Pomagal je Srbom, ki so na Dunaj prišli delat z namenom pomagati rojakom v Srbiji. Največ sadov je obrodilo sodelovanje med Kopitarjem in Vukom Stefanovićem Karadžićem. Kopitar ga je spoznal leta 1813, ko je Karadžić po prihodu na Dunaj napisal krajši članek o padcu Srbije in ga nato dal cenzurirati. Seveda ga je Kopitar prebral in vso njegovo pozornost je vzbudil nenavaden jezik (Pogačnik 1977, 29). Tako se je začela njuna skupna pot, o kateri bom pisala v nadaljevanju.

4.2 Kopitarjevo pojmovanje družbe

4.2.1 Karantansko-panonska teorija

Kopitar je bil dejaven na različnih področjih in rdeča nit, ki povezuje njegovo dejavnost je karantansko-panonska teorija, ki je ena najvidnejših sestavin njegovega slavističnega in kulturnopolitičnega dela. Nastanek karantansko-panonske teorije je povezan z nekaterimi bistvenimi vprašanji takratne slovenske kulturne in avstrijske politične zgodovine, zato je imela viden kulturološki in družbenopolitični pomen za slovensko etnično skupino. Karantansko-panonska teorija je Kopitarju predstavljala filozofijo slovenske zgodovine, zato je bil z njo močno povezan (Pogačnik 1977, 173–175).

Kopitarjev koncept je sestavljen iz povsem dveh neodvisnih tez, in sicer iz teze o karantanizmu in iz teze o panonizmu. Teza o karantanizmu se izvorno nanaša na vprašanje o zgodnji slovenski srednjeveški zgodovini, panonska teza predstavlja predvsem jezikovno-strukturni problem. Kopitar je karantansko teorijo oblikoval na podlagi njegove etnične razdelitve južnih Slovanov, kar pa v začetku 19. stol. ni bilo lahko storiti. Prvo celovito rešitev tega problema je Kopitar podal v recenziji *Slavische Sprachkunde*, ki jo je leta 1811 objavil v *Annalen für Literatur und Kunst*, in sicer tako, da je južne Slované ločil v dve etnični skupini. V prvo tako imenovano slavenosrbsko ali ilirsko skupino je združil prebivalce južne Ogrske, Bolgarije, Slavonije, Srbije, Bosne, Dalmacije, Vojne krajine in Istre. Drugo skupino naj bi sestavljal slovenski del, v katerega je združil Korošce, Kranjce, Spodnje Štajerce, provincialne Hrvate in prebivalce zahodne Ogrske (kajkavci in Prekmurci). Kasneje je na podlagi boljših informacij iz prve skupine izločil bolgarsko etnično skupino in jo obravnaval kot enakopravno drugima dvema, slavenosrbsko skupino pa je preimenoval v srbsko (Pogačnik 1977, 175–176).

Z današnjega stališča je najbolj presenetljivo, da v tej razdelitvi ni hrvaškega etnika kot posebne kategorije. Pozornost zbuja tudi povezovanje današnjih kajkavskih Hrvatov s slovensko etnično skupino. Zanimivo je, da je Kopitar svoje stališče v zvezi s hrvaškim vprašanjem spremenil, saj je v svoji slovnici iz

leta 1809 delil južne Slovence še kot Dobrovsky, kar pomeni, da je omenjal hrvaško in ilirsko skupino. Vendar pa je Dobrovsky leta 1806 predlagal, da se Slovenci prilagodijo hrvaški jezikovni normi. Po njegovi zamisli naj bi se v prihodnosti poenotili tudi vsi Slovani, ki uporabljajo latinico, zato se je Kopitar hotel oddaljiti od etnične delitve Dobrovskega in zavreči njegove zamisli, in sicer iz jezikovnih razlogov. Kopitar je menil, da če bi se moral kdo komu prilagajati, bi se morala hrvaška etnična skupnost prilagoditi za približno sto tisoč ljudi večji slovenski. Na Hrvaškem je tudi vladala zmeda okoli črkopisa, na Slovenskem pa je bilo to vprašanje rešeno že z Bohoričem leta 1584. Upošteval je tudi slovstveno merilo in po Kopitarjevem mnenju je bilo potrebno za nastanek slovstvenega življenja najprej rešiti slovnična in slovarska vprašanja, nato pa še jezik utrditi s prevodom biblije, zato je bilo hrvaško slovstvo (brez Dalmacije in Dubrovnika) revnejše od slovenskega, ki je imelo že dva prevoda biblije. Hrvaški etnik je iz delitve izginil, zato ker Kopitar na današnjo Hrvaško ni gledal z upravnega, etničnega in tradicijsko-mentalnega vidika, ampak izključno z zgodovinskega in jezikovnega vidika. Prepričan je bil, da je provincialni Hrvat po svoji zgodovini in slovnici Slovenec. Tako je dobil dve jedri, in sicer v panonsko jedro so spadali spodnještajski Slovenci, Prekmurci in Hrvati – kajkavci, v karantansko v ožjem pomenu besede pa Korošci in Kranjci. Želel ju je jezikovno zblížati in etnično združiti³ (Pogačnik 1977, 176–181).

Kopitar je karantansko teorijo poskušal osmisliti tudi s kulturnopolitičnimi zahtevami, v svoj program je namreč hotel vključiti dve temeljni misli: a) jezikovno in kulturno ločiti Srbe in Ruse, in b) jezikovno združiti Hrvate in Srbe. Preporod in integracija južnoslovanskih narodov sta bila po njegovem mnenju mogoča samo v okviru avstrijske države, v kateri je videl obrambo zoper napoleonizem in islamizem. Avstrijo je videl kot skupni dom narodov jugovzhodne Evrope, s tem je želel iz tega dela Evrope izbrisati ruski kulturni in politični vpliv (Pogačnik, 1977, 86, 182).

Kot sem že omenila se je panonska teorija nanašala na jezikovno problematiko, nastala pa je zaradi Kopitarjevega mnenja o panonskem jezikovnem izvoru

---

³ Kopitar je želel združiti vse »Slovence«, govoril je o primarni nalogi slovenskega naroda združiti obe skupini v eno narodnostno telo (Pogačnik 1977, 182).

stare cerkvene slovanščine. Dr. Alenka Šivic-Dular pravi, da Kopitar izraza panonska teorija oziroma teza ni nikoli sam uporabil niti v svojih tiskanih besedilih niti v zasebnem dopisovanju, Kopitar je omenjal le panonsko oziroma karantansko-panonsko slovansko narečje. Šele kasneje se je omenjeni izraz uveljavil. Prišla pa je tudi do ugotovitve, da panonska teorija ni teorija v današnjem pomenu besede, ampak da gre bolj za nazor. Po njenem je to pomembno razločevati zaradi lažjega razumevanja zakaj je bila teorija konec 19. stoletja zavržena in zakaj je tako učen človek, kot je bil Kopitar, včasih tako presenetljivo vztrajal pri svojih trditvah, zaradi katerih je včasih zanemaril ali celo prilagodil kakšno dejstvo. Kopitar je prvič o svoji panonski teoriji strnjeno spregovoril leta 1822 v oceni Josefa Dobrovskega *Institutiones lingua slavicae dialecti veteris*. Svojo teorijo je podkrepil z zgodovinskimi in jezikoslovnimi razlogi. Kopitar je že takrat vedel, da Slovani niso avtohtoni prebivalci, in da jih zaradi tega ne moremo enačiti s starimi Panonci in Iliri. Kopitar je menil, da so bili najstarejši slovanski prebivalci južnoslovanskega prostora karantanski Slovani v gornjem Podonavju in Bolgari v spodnjem Podonavju, kasneje (okoli leta 640) pa naj bi med spodnjim in zgornjim Podonavjem nastale kolonije Hrvatov in Srbov. Karantanske Slovane enači s Slovenci, kateri uporabljajo narečje, ki naj bi bilo od vseh slovanskih narečij stari cerkveni slovanščini najbližje (Šivic-Dular 1987, 27–29).

4.2.2 Vpliv karantansko-panonske teorije na ilirsko gibanje

Habsburška monarhija, ki je bila narodnostno neenotna, je v zadnjih dveh desetletjih predmarčne dobe doživljala prvo krizo svojega obstoja. Zaradi nacionalne ideje je pri avstrijskih Nemcih nastala opozicija, ki je želela spremembe v Metternichovem sistemu. Po zgledu Nemcev so tudi Slovani želeli spremembe. Zavedali so se svoje nesamostojnosti, zato so se pojavili prvi klici po združitvi. Slovaka Pavel J. Šafarik in Jan Kollar sta v svojem delu in v svojih spisih širila misel o vseslovanski kulturni skupnosti. Ne glede na kulturne, verske in jezikovne razlike je Kollar predlagal, da se vsi Slovani razdelijo v štiri

glavne jezikovne skupine: v rusko, češko, poljsko in ilirsko⁴. Nad predlogom so bili zelo navdušeni Hrvati, saj so se bali Madžarov. Madžari naj bi namreč postali popolnoma neodvisni od Dunaja, in ta samostojna ogrska država naj bi zajela celotno hrvaško ozemlje, kjer bi bila madžarščina uradni jezik. Ilirizem se je na hrvaškem ozemlju usidral, zlasti s pomočjo Ljudevita Gaja, ki je v Budimpešti študiral in se tako seznanil s Kollarjem in z njegovimi idejami o vseslovanstvu. Gaj je leta 1830 je izdal knjižico z naslovom *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* (Mal 1993, 323–324).

Čeprav sta Linhart in Kopitar ugotovila obstoj in obseg posebnega slovenskega naroda in izraza »Kranjec« in »kranjski jezik« se je počasi zamenjeval z izrazoma »Slovenec« in »slovenski jezik«, se je ilirizem prijel tudi na slovenskih tleh. Za širjenje ilirskega knjižnega jezika se je najbolj zavzemal Stanko Vraz, ki pa ni bil edini. Predvsem so ga sprejemali obmejni in bolj ogroženi Slovenci, pri katerih slovensko meščanstvo ni bilo tako razvito kakor na Kranjskem in kjer so narodni buditelji pod velikim vplivom hrvaškega gibanja menili, da se bodo kot združeni Slovani lažje upirali nemškemu pritisku. Ilirskemu gibanju je za kratek čas pripadala večina narodnih buditeljev na Štajerskem in Koroškem, okoli leta 1840 pa tudi nekaj bogoslovcev in študentov v Ljubljani. Seveda je bilo jasno, tudi ilircem, da slovenski kmet ne razume »ilirščine«, zato so za kmete dopuščali pisanje v slovenskem jeziku. Prepričanje narodnih buditeljev, da se slovenski narod lahko ohrani le, če se ljudski jezik uporablja tudi v javnosti in med višjimi družbenimi sloji, pa so pripadniki ilirskega gibanja zavrgli; po njihovem bi se moral za te potrebe uporabljati ilirski jezik (Mal 1993, 331).

Ilirska ideja je bila prvotno zasnovana kot misel o enotnosti vseh južnih Slovanov, nastala naj bi enotna »ilirska« narodnost, skupna kultura in skupni jezik. To je bila začetna faza ilirizma, ki je bila teoretično izvedljiva, na praktični ravni pa jo je že na samem začetku zaustavil zgodovinski razvoj, zato je sledila druga faza, ki je v konkretno-političnem življenju pomenila omejitve na tako imenovani »kroatizem«. Kopitar je priznaval tri etnična jedra med južnimi Slovani: slovensko, srbsko in bolgarsko. Skupni jezik Ilirov pa bi temeljil na

---

⁴ Izraz je nastal zaradi napačnega mnenja, da so bili Iliri v starem veku Slovani (Zwitter 1962, 66).

štokavskem narečju, kar se ni skladalo z njegovo karantansko-panonsko koncepcijo (Pogačnik 1977, 106). Ilirizmu sta se odločno uprla Kopitar in Prešeren; njima pripisujejo največ zaslug, da se ilirska ideja ni uresničila.

Kopitar se je s pravo polemično zagrizenostjo boril proti ilirski ideji. Po njegovem mnenju naj se domače narečje uporablja tako doma za zaprtimi vrati, kot tudi na javnem mestu, in zato naj Kranjec govori kranjsko, kajkavec kajkavsko, Dalmatinec dalmatinsko... Pravi, da je uporabljati domači jezik naravno, in da naj bo vsakemu najlepši njegov jezik. V Ljudevitu Gaju in v njegovih pristaših je videl gorečnejše, ki so zaradi želje po oblasti bili pripravljene nenormalno prekinjati razvoj jezika. Najbolj je obžaloval opuščanje kajkavskega narečja. Kajkavsko plemstvo je bilo že več stoletij nosilec hrvaške državnosti in v vsakdanji rabi se etnik Hrvat izenačeval s kajkavskim Hrvatom. V boju z ilirci mu je pomagal tudi Kristjanić, avtor kajkavske slovnice in urednik časopisa-koledarja *Danica zagrebačka*. V pismih mu je Kopitar razlagal razlike med »ilirskim« in »hrvaškim« jezikom, pristaše Ljudevita Gaja pa je imenoval »ludovidi« (neumnogledi). S pomočjo Kristjanića je poskušal netiti odpor do ilircev. Kristjanić je sprejel Kopitarjeve zamisli. Kajkavci so kljub temu sprejeli Gajev program in s tem je bila onemogočena združitev s Slovenci. Kopitar je posredno priznal neuspeh v uresničevanju svojega koncepta, kar je bilo zanj zelo težko. Lahko se je le tolažil z eshatološko vizijo zgodovine, ki naj bi samodejno privedla do tistega, kar je najbolj smiselno in razumno (Pogačnik 1977, 106–108).

Zaradi težav s kajkavci je bila spodkopana karantansko-panonska teorija, zaradi svojega družbenopolitičnega položaja v takratni avstrijski strukturi pa je Kopitar kasneje izvedel, da je Gaj leta 1838 ruskemu carju Nikolaju I. poslal tajni memorandum, v katerem je carja prosil za moralno in materialno pomoč, Gaj pa bi v zahvalo ruskim oblastem obljubil, da bo na slovanskem jugu razvnel odpor zoper Avstrijo. Sodelovanje ilircev z Rusi je spodkopalo Kopitarjevo drugo poglavitno tezo, in sicer onemogočiti ruski vpliv na Balkanu in skleniti avstroslavistični koncept. Gajev ilirizem na Hrvaškem je Kopitarjev koncept prizadel v vseh pogledih (Pogačnik 1977, 110). Zakaj je Kopitar želel izbrisati ruski vpliv na Balkanu, pa bom razložila v enem od naslednjih poglavij.

Nasprotno pa je Vuk Karadžić sodeloval z ilirci in Ljudevitom Gajem, in še preden je Vuk izvedel končno delitev, je kajkavec Gaj Ljudevit izvedel jezikovno reformo in uvedel štokavsko narečje za osnovo hrvaškega standardnega jezika. Za razliko od Gaja, ki je hotel ustvariti en južnoslovanski jezik z enim pravopisom in črkopisom, je Vuk zahteval, da se latinica in cirilica uporabljata enakopravno, prav tako dovoljuje svobodno izbiro uporabo ekavske, ijekavske ali ikavske izgovorjave. Z Gajem sta bila prijatelja in to sodelovanje Vuka z ilirci je doprineslo k podpisovanju Dunajskega dogovora, ki govori da je za Srbe in Hrvate en jezik in fonemski pravopis (Pogačnik 1977, 87).

4.2.3 Kopitarjev avstroslavizem

Mnogi Kopitarju zamerijo njegov politični koncept imenovan avstroslavizem, po katerem bi bili Slovenci združeni v sklopu habsburške monarhije. Zwitter je mnenja, da je Kopitar »v politiki čist Avstrijec, ki želi od vlade samo, da pospešuje slovanske študije«, in ne želi spreminjati obstoječega družbenega režima (Zwitter 1962, 73). Vendar, če hočemo Kopitarja razumeti, je treba najprej razumeti čas, v katerem je Kopitar živel in poleg tega odkriti njegovo razumevanje ter poglede na takratne družbene razmere.

Kot sem že omenila, se položaj slovenskega jezika, kljub vsem reformam, ki jih je izvedla habsburška monarhija, ni bistveno spremenil. Še vedno je nemščina veljala za državni jezik, slovenščina pa le za jezik kmetov ali kvečjemu »deželni jezik«. Zato je razumljivo, da je bil začetek nacionalnega gibanja pri Slovencih zelo skromen. Prvo obdobje nacionalnega gibanja, ki se začne 1768 in konča z revolucijo 1848, je imelo, kakor pri mnogih drugih narodih Avstrije, po svoji vsebini značaj kulturnega gibanja. To pa je bilo tudi edino delovanje, ki ga je bila pripravljena tolerirati avstrijska državna oblast. Vsak odmik od kulturnega gibanja je predstavljal avstrijski državnim oblastem grožnjo, ki jo je poznala pod izrazom »panslavizem«. Ta izraz je v jeziku tedanje avstrijske birokracije pomenil vsakršno prizadevanje slovanskih narodov spremeniti obstoječe politične razmere (Zwitter 1990, 79).

Pojem »panslavizem« je leta 1826 prvič uporabil Slovak Jan Herkel. Od takrat se je ta izraz razširil v vse evropske jezike. Največji pomen pa je imel med Nemci in Madžari v Avstriji, kjer so mu pripisovali pomen, da vsa gibanja slovanskih narodov v monarhiji vodi prepričanje, da obstajata en sam slovanski jezik in narod, ter da delujejo po navodilih ruske vlade, ki želi slovanske dežele priključiti k carski Rusiji. Dejstvo pa je, da so obstajale ideje o sorodnosti Slovanov in slovanskih jezikov, in to že stoletja pred Schlözerjem⁵ in Herderjem (Zwitter 1962, 71–72).

Strokovnjak na tem področju V. K. Volkov meni, da se izraz »panslavizem« ni uporabljal toliko za oznako političnega programa nacionalnega gibanja slovanskih narodov, temveč bolj za oznako domnevne nevarnosti. Pravi, da se je v izrazu »panslavizem« odražal odnos zahodnoevropskih opazovalcev do Rusije, ne le odnos do nacionalnega gibanja slovanskih narodov. Izraz »panslavizem« je povzročil, da se je v Zahodni Evropi v obdobju celotnega 19. stoletja utrdil tradicionalni stereotip, ki je postal značilen za sovražni odnos do Rusije. Politični vpliv Rusije v evropskih in svetovnih zadevah se je krepil in kot izraz boja proti temu se je razširila fantazija, ki so ji mnogi verjeli, da se Rusija pripravlja osvojiti Evropo. Dejansko so prav Avstro-Ogrska, Nemčija in turški imperij osvojili slovanske narode, in ko so se ti poskušali osvoboditi njihove nadoblasti, jih je Rusija pri njihovem pravičnem boju le na različne načine podpirala. Zato V. K. Volkov poudarja, da je »panslavizem« le ideološki mit, ki so ga načrtno razširjali vladajoči krogi zahodnih držav, ker so sami imeli agresivne namere glede Rusije (Kozhinov 2002).

Kopitar se je z avstroslavizmom srečal že v Zoisovem krogu, vendar z nekoliko drugačnim konceptom, kot ga je izoblikoval kasneje sam. Že Linhart je v predgovoru svoje knjige z naslovom *Poskus zgodovine Kranjske* zapisal, da Slovani kot narod avstrijske monarhije po številu in moči prekašajo vse druge narode, in če bi bilo v državoslovju navada imenovati državo po največji homogeni sili, na kateri sloni veličina te države, bi se morala imenovati slovanska država, kot na primer Rusija. S pomočjo Linharta je Kopitar spoznal,

---

⁵ Schlözer je menil, da obstaja en slovanski jezik, ki ima devet narečij: rusko, poljsko, češko, lužiško, polabsko, vindsko, hrvatsko, bosensko in bolgarsko (Pogačnik 1977, 54).

da se bodo Slovani uveljavili v Avstriji le, če bodo tudi v kulturnem razvoju dosegli raven nemško govorečega prebivalstva v tej državi. Naprej je bilo potrebno začeti pri jeziku, zato je Kopitar v dvajsetih letih devetnajstega stoletja predlagal, da se ustanovi akademija za slovanske vede na Dunaju, stolico za staro cerkveno slovanščino in še univerzo za pravoslavne Slovane (Rajhman 1977, 206). Kopitar je svoje zahteve podkrepil še s političnimi razlogi. Menil je, da ima Avstrija politično dolžnost, da omenjenih zamisli ne prepusti Rusiji. Zavedal se je, da bo Avstrija izpolnila svojo dolžnost, ker ne bo hotela prepustiti ideje pravoslavni Rusiji, kajti tudi v Kopitarjevem času je balkanski prostor označeval spopad med interesnimi področji Avstrije in Rusije. Torej njegova zahteva po ustanovitvi dunajske stolice in znanstvene akademije je bila hkrati kulturno, znanstveno in politično manifestativna (Pogačnik 1977, 88).

Kopitar je uresničitev svojih avstroslavističnih načrtov videl le v podpori Metternichovem režimu, zato je moral sprejeti rimskokatoliško restavracijo, ki je bila del Metternichovega notranjeavstrijskega političnega koncepta. Ivan Prijatelj v svoji študiji o slovenskih preporoditeljih pravi: »da je bil Kopitar pripravljen modificirati svoj stoičnohumanistični nazor v smislu verske skrajnosti, ako so to zahtevali vladni, državni interesi. Kopitar je torej tudi kot vernik samo Avstrijec, državni vladni vernik« (Prijatelj v Rajhman 1977, 207). Prijatelj pravi, da bi Kopitarja prej uvrstil med privrženice katoliškega liberalizma kot rimskokatoliške restavracije.⁶ Zato Rajhman meni, da je Kopitar za dosego svojih ciljev izkoristil katoliško zavzetost za uniatsko vprašanje v smislu avstrijskih uradnih interesov in tako naletel na zaupanje avstrijske vlade. Po drugi strani pa so Kopitarjeve avstroslavistične težnje in prizadevanja naletele na pozitiven odziv tudi v rimski kuriji, saj je v Avstriji videla zaveznika proti ruskemu pravoslavju. S pomočjo Avstrije bi rimska kurija uresničila cerkveno unijo, ki bi pomagala dokončno zediniti pravoslavno in rimskokatoliško Cerkev. Avstrija pa naj bi bila primer države, v kateri vlada verska svoboda. Tako bi Avstrija lahko opravičila svoj koncept o slovanstvu in s tem dokazala, da je lahko prijetno zatočišče tudi za pravoslavne Ruse. Interesi Avstrije so se popolnoma ujemali z interesi rimske kurije, zaradi tega je bil Kopitarjev katolicizem umetna tvorba, ki je bil predvsem

---

⁶ Ne da bi navedel Prijateljovo trditev, je kasneje enako zapisal tudi E. Winter (Rajhman 1977, 207).

v skladu Avstrije in habsburške monarhije. Vero je podredil državnim in svojim kulturnopolitičnim idejam, zato ga je Prijatelj pravilno označil za »kulturnopolitičnega katolika«. Lahko sklepamo, da je bil Kopitar v stiku z Rimom in rimsko kurijo le zaradi svojih avstroslavističnih teženj, da bi Avstrija postala domovina Slovanov. Kopitar naj bi v Rimu pospeševal prizadevanja za cerkveno edinost slovanskih narodov v smislu avstroslavizma. Torej Kopitarjev kulturnopolitični pomen se kaže tudi v njegovih naporih doseči za Slovane v Avstriji najboljšo rešitev v verskem pogledu. Rajhman pravi, da je bil Kopitarjev vpliv v predmarčni Avstriji velik, in da je bil njegov koncept avstroslavizma v tedanjem času nujna razvojna stopnja v procesu prebujanja slovanskih narodov v Avstriji in zunaj nje (Rajhman 1977, 205–210).

4.3 Kopitarjeva prizadevanja za slovenski jezik in književnost

V Kopitarjevi miselnosti je pojem jezika predstavljal temeljni pomen. Z jezikom so se ukvarjali že drugi predstavniki slovenskega narodnega preporoda, vendar pa so razglabljanja o jeziku dobila filozofske razsežnosti šele s Kopitarjem, ko je postalo jasno, da sta pisanje in mišljenje ena in ista aktivnost, v kateri se uresničujejo plasti, ki oživljajo in presegajo golo, slovniško strukturo. Zaradi Kopitarja je v povprečni zavesti ostalo spoznanje, da slovensko govoriti in pisati pomeni predvsem slovensko misliti, slovensko misliti pa je enakovredno pojmu slovensko biti, kar je več kot obvladovanje besedišča in skladnjo jezika, gre za nadzor nad jezikovnimi funkcijami, ki so znamenje notranjih razmerij in miselnih spoznanj. Kopitarjev sodobnik W. Humboldt⁷ pravi, da imeti svoj jezik pomeni imeti lastno bistvo (Pogačnik 1977, 130).

Kopitar se je odločil za jezik, ki ga govori ljudstvo, preprosti ljudje. Po njegovem je najbolj pristen jezik narodni jezik, ki ga je moč slišati le iz kmetovih ust, jezik

---

⁷ Wilhelm von Humboldt je bil jezikoslovec, pruski minister za šolstvo, filozof in diplomat. Kopitar je želel, da vodilni ljudje njegovega časa sodelujejo v slavistiki, in tako ga je leta 1812 začel seznanjati s slavistično problematiko, Kopitar je upal, da se bo za slavistiko tako zelo zanimal kot Schlözer, pa se je motil. Vseeno pa se je iz te izkušnje naučil, kako pridobiti za svoje kulturnopolitične načrte zagovornike in sodelavce (Pogačnik 1977, 32).

meščanstva in izobraženstva pa naj bi bil odtujen in germaniziran, zato njihov jezik ni mogoče uporabiti za določanje jezikovne norme za slovenski književni jezik. Ljudevit Gaj je izjavil, da sta »kranjščina« in »zagrebška« hrvaščina takšni, da ju sploh ni mogoče več prenašati. Odmik od mestnega idioma in jezikovna usmeritev na kmečki idiom naj bi spremenila mišljenja pomembnih predstavnikov tistega časa (Pogačnik 1977, 89).

Leta 1809 je Kopitar za slovenski jezik napisal slovnico, v kateri je realistično opisno raziskovalno zasnovu združil z vrsto idejno-preporodnih manifestacij. Želel je, da bi se južnoslovanska duhovna in kulturna prizadevanja osredotočila na slovničarske (gramatika, pravopis, slovar), nabožne in gospodarsko-poučne naloge. Podporo za uresničitev svojih načrtov je našel v janzenistično usmerjeni duhovščini, saj je bila od takratnih veroizpovedi edina, ki je bila duhovno povezana z razsvetljenstvom. Kopitar je duhovščini dajal velik pomen. Na oddelku za slovenski jezik na ljubljanskem in graškem liceju naj bi duhovniki pridobivali znanje, ki bi bilo potrebno za poklic jezikovnega informatorja, morali bi tudi osvojiti besedni zaklad in vse jezikovne posebnosti kmečkega prebivalstva, saj je splošno izobraževanje ljudstva mogoče le z instrumenti narodnega jezika. Meni, da je treba v ljudeh prebuditi željo po znanju, ki bi potem sama vodila v nova spoznanja (Pogačnik 1977, 88). Svoj načrt bi Kopitar uresničil na tak način:

Pogostnejše občevanje naših kranjskih pisateljev s kmetom, izbira latinsko pisanih del za prevajanje namesto nemških, berilo v takih slovanskih jezikih, ki o Nemčiji ne morejo ničesar vedeti, popoln, toda kritičen in predvsem zvest slovar in – namesto vsega tega – stalna katedra slovenskega jezika pri bogoslovcih – bi bila zanesljiva sredstva zoper zlo. Stolica bi razširila v vsem učiteljstvu... tisti navdušenje za lep slovenski jezik, ki doslej vnema le posamezne ljubitelje; ob pomoči takih učencev, ki so zaradi svojega poklica porazdeljeni po vsej deželi, bi kranjski sestavljaivec slovarja zajel ves jezikovni zaklad kot z mrežo, in nobena beseda, nobena rečenica mu ne bi ušla (Kopitar v Pogačnik 1977, 99)!

Kopitar si je prizadeval, da bi se v javni rabi in književnosti uporabljal resnično govorjeni jezik, s tem pa je deloval spodbudno na etnične skupine, ki so se šele

začele uveljavljati v slovstvu. S svojim odporom do vseh umetnih jezikov in z zagovarjanjem slovanske strukture jezikov pa je bil enako uspešen pri jezikih, ki so v svetu veljali že za povsem odtujene, kot na primer slovenščina (Pogačnik 1977, 204–205).

V svoji slovnici se Kopitar ukvarja tudi s problemom kultivacije jezika, ki je središčno mesto njegovega idejno-estetskega in kulturnega nazora. Po njegovem mnenju je razvit knjižni jezik dokaz individualizacije etnične skupine, razvojna stopnja jezika je obenem tudi stopnja človeka, ki govori v tem jeziku, in razvojna stopnja duha, ki se z njegovo pomočjo izraža. Moč jezika in kultura določata predstavo o določeni etnični skupini, ki pa je v prvi vrsti odvisna od umetnostne in znanstvene razvojne stopnje. S književnostjo se narod duhovno realizira, književnost opredeljuje ljudstvo, bogati in krepi vezi posameznika z etnično enoto. Kultura je močnejša od meča, je nad vojaško močjo in politično oblastjo. Kopitar pravi, da je na primer Homer veliko bolj pomemben od Aleksandra Velikega, zato je treba zgodovino naroda iskati v zgodovini jezika in v razvoju pesništva, ki je izraz etnične skupnosti. S to miselno postavko ima Kopitar velike zasluge pri etničnem in intelektualnem nastajanju večine današnjih slovanskih narodov, saj narodi jugovzhodne Evrope v prvi polovici 19. stoletja pretežno niso imeli politične moči, poleg tega so še imeli tako imenovani zgodovinsko netipični razvoj (Pogačnik 1977, 207–208).

Zaradi racionalistično naravnane in empirično usmerjenega duha in trdne vere v evolucijo, je Kopitar ugotovil, da je večina narodov jugovzhodne Evrope v primerjavi z Romani in Germani kulturno na nižji stopnji. Tem narodom so vladali tuji gospodarji, ki so v jezikovnem in kulturnem področju zapustili neizbrisne sledove, ki so nastali zaradi, četudi nezavednega, prilagajanja k tuji kulturi, zato je bil ogrožen obstoj in samobitnost določenih etničnih skupin. Dejal je, da izobraženci in meščanstvo zadovoljuje svoje kulturne potrebe v romanskem ali germanskem jeziku oziroma okolju, kmečko prebivalstvo, ki je dejanski nosilec etnične posebnosti in varuh jezika, pa za kulturno udejstvovanje nima pogojev. Kopitar pravi, da razdor med tema dvema slojema utegne bit nevaren, kar pomeni, da je bilo njegovo zagovarjanje kmečkega prebivalstva tudi sociološko utemeljeno (Pogačnik 1977, 208).

Kopitar je zaslužen za ustanovitev slavističnih ustanov, njegova prizadevanja za ustanovitev stolic za slovenski jezik so obrodila sadove; začeli sta delovati graška in ljubljanska, celovška pa ni zaživela. Kopitar je tudi idejni začetnik dunajske slavistične stolice in znanstvene akademije. Pri Kopitarju je bil organizacijski talent zelo razvit, to so opazili predstojniki, ki so ga pošiljali na bibliotekarsko in diplomatsko misijo v Pariz, ko pa je bilo potrebno v Rimu ustanoviti stolico za slovanske jezike, sta se zaradi njegovih organizacijskih veščin Vatikan in Metternich zelo hitro sporazumela. To pa ni vse, izdelal je tudi načrt za študij slavistike in ustanovitev osrednje knjižnice, ki bi ta študij sploh omogočila (Pogačnik 1977, 84).

4.4 Spor med Kopitarjem in Prešernom ter Čopom

Ko je Johann Gottfried Herder leta 1773 objavil *Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian*, so se v evropski literaturi pojavili novi izrazi kot so »Naturpoesie« (naravna poezija), »Nationalgesänge« (narodno petje), »Lieder des ungebildeten« (pesem neizobraženega, preprostega ljudstva), »Volksgeist« (narodova duša). Na področju etničnega bivanja je Herder dodal še pojme: zgodovina – ljudska duša (Volksseele) – ljudskost (Volkheit). S pomočjo te konstrukcije je bilo mogoče v kulturi naroda videti pristno podobo narodove biti, ki pa se najbolje izraža v jeziku. Jezik je primarni izraz človekove narave, je prava zgodovina ljudstva. Herder je trdil, da ima vsak narod svoj poseben nacionalni genij, ki mu mora slediti. To lahko stori le z vrnitvijo k izvornim kulturnim tradicijam, sledenju lastne poti, jeziku... vsakemu narodu torej pripada posebna kulturna identiteta. Od tod je izvirala Kopitarjeva filološka vizija sveta, ki je bila linearna in je slepo verjela v logično evolucijo (Pogačnik 1977, 71–72).

Kopitarja, Čopa in Prešerna so družila zgodnja romantična prepričanja, da je leposlovna umetnost bistvena za civilizacijsko ali narodno preobrazbo. Vsi trije so se upirali razsvetljenski ideji, da je osnovni namen literature poučevanje in vzgajanje, in edina pot naroda, ki pripelje do blagostanja, je razvijanje in širjenje

praktičnih znanj. Kopitar svoje stališče najbolje izrazi v opombi v uvodu svoje slovnice iz leta 1808/1809, v kateri citira Schlözerja:

V Rusiji bi bilo treba bolj kultivirati ne samo matematične, ne, najprej zgodovinske vednosti. In da bodo mogli te kultivirati, se mora v Rusiji najprej uveljaviti leposlovje, saj samo to lahko ruskemu narodu priskrbi zaželeno razsvetljenje. Še noben narod pod soncem se ni iztrgal iz barbarstva z matematiko: narava ne spreminja svojega teka in Grki in Rimljani, Italijani, Francozi, Angleži in Nemci so se kultivirali z lepimi umetnostmi in znanostmi, z dobrimi pesniki in pisatelji (Kopitar v Kmecl 1987, 33)!

Kopitar je Schlözerjevo misel sprejel in prevzel kot sestavni del svojega nazora o kulturi. Vsi trije so se tudi strinjali z oceno narodnega stanja; bili so namreč prepričani, da slovensko govori samo kmečko prebivalstvo na podeželju. Kopitar še meni, da Slovani nimajo nobene meščanske kulture, ker meščani in gospoda niso Slovani, ampak tujci (Kmecl 1987, 33–34).

Razhajanja se začnejo zaradi različnih predstav o narodu. Kopitar se je ravnal po romantičnih predstavah o narodu, narod je videl kot kolektivni subjekt, ki se je razvil spontano in naravno, to pa je izrazil v kolektivnem ljudskem slovstvu. Slovansko kulturo je ustvarjala neznana kmečka množica. Kopitar je želel graditi moderno slovensko literaturo na naravno ljudskem slovstvenem izročilu. Za njega je bila ljudska pesem kot identifikacijska izkaznica narodne skupnosti in osnova za kakršenkoli kulturni razvoj. Čop nad ljudsko pesmijo ni bil navdušen, za njega sta bila pomembna umetna poezija in izobraženstvo, prisegal je na posameznika, ki je živel v drugačnem duhovnem svetu. V skladu z romantičnim spoštovanjem naravne drugačnosti sta se Čop in Prešeren odločila za samostojno slovensko literarno pot (Kmecl 1987, 34). Svoje poglede je Čop razložil Kopitarju v pismu, v katerem piše, da je potrebno ločiti literaturo za kmeta in izobraženca, da sicer kmeta spoštuje, ampak poezija izobraženca je kmetu tuja in mu ni treba vsiljevati literature, zlasti poetične, zanje je dobra samo tista, ki jo zlagajo sami, ki je lahko tudi imenitna kot srbska. Povedal mu je tudi, da ne priporoča neposredno posnemanje ljudskega pesništva, ker je to nekaj kar nastane neprisiljeno in nezavestno, in če bi jo ustvarjali namenoma in zavedno, »se utegne iz tega izroditi samo ljubo spakovanje« (Kmecl 1987, 35).

Kopitar in Čop sta imela drugačne programske poglede na razvoj in prihodnost slovenske književnosti.

5 SRBSKI NARODNI PREPOROD

Srbi so konec 18. stoletja živeli v Turčiji, na Hrvaškem, v Črni gori, v beneški Dalmaciji in na Ogrskem. Nacionalno prebujanje srbskega naroda je v teh delih imelo različne karakteristike. Pri ogrskih Srbih je bilo podobno kot pri slovenskemu narodu, prebujanje je imelo značilnosti kulturnega gibanja, pri Srbih pod turško nadvlado pa je bilo drugače. Leta 1804 se je srbski narod v Beograjskem pašaluku uprl janičarjem, to je bil začetek zavestne borbe srbskega naroda za dokončno popolno osvoboditev izpod turškega jarma. Prva srbska vstaja pomeni prebujanje srbske nacionalne zavesti (Kozak 1954).

Nedvomno je tudi na krepitev nacionalne srbske zavesti vplivala francoska revolucija. Zwitter (1962, 65) sicer pravi, da je francoska revolucija neposredno vplivala le na Srbe na Ogrskem, kajti le-ti imajo bogat in izobražen družbeni razred (trgovci, visoka duhovščina, oficirji, plemiči...). Ogrska Srbija v 18. stoletju doživlja prepород intelektualnega življenja in srbske narodne zavesti. Zato se formiranje srbske nacionalne zavesti ni pričelo v Beograjskem pašaluku, v času prve srbske vstaje, temveč v južnem delu Ogrske (današnja Vojvodina) že v 18. stol. V tem delu Ogrske se je razvilo srbsko meščanstvo, ki se je borilo za srbsko avtonomijo in pomembno vlogo v kulturi, sprva najprej pod taktirko pravoslavne cerkve oziroma z njo, kasneje pa je pod vplivom antiklerikalnih reform Jožefa II. dobila razsvetljsko-racionalni karakter. Torej, materialno-denarno poljedelstvo in zametki kapitalistično-ekonomskih odnosov ter z njimi povezano nacionalno prebujanje in formiranje nacionalne zavesti so se najprej pojavili pri Srbih iz Ogrske in kasneje pri Srbih iz Beograjskega pašaluka, v obeh primerih v tuji državi (Jankovič 1984, 247–249).

Srbski narod je bil iz obeh tujih vladavin povezan. Že v avstrijsko-turški vojni so se poleg Srbov iz Ogrske borili tudi Srbi iz turškega dela, v času prve srbske

vstaje pa so se te vezi še bolj okrepile. Srbi iz ogrskega dela so upornikom pošiljali orožje, prav tako so delili nasvete, napotke in literaturo, s katero so prispevali k razvoju in krepitvi nacionalnega prebujanja. Pozitiven vpliv na nastanek srbske nacije je imelo tudi množično priseljevanje pravoslavcev iz sosednih vladavin v Srbijo v času prve vstaje. Svoj doprinos k formiranju srbske nacije je imela tudi pravoslavna cerkev, ki je upornikom prenašala tradicijo srednjeveške srbske državnosti, s tem pa ji je dajala moralno podporo v borbi s Turki. Drugače pa je imela pravoslavna cerkev že iz srednjega veka poseben položaj, bila je del državnega aparata, in ko je Srbija prišla pod turško oblast, je cerkev prevzela del naloge, ki jo je do takrat opravljala država. Patriarhom je bila priznana pravica do sojenja med kristjani in pravica pridobivanja zemljišč. Cerkev je z dodeljenimi pravicami ne samo prevzela družbeno-politične funkcije in tako organizirala zборе samoupravnih organov, temveč je pripomogla k povezovanju srbskega naroda, da bi se lahko uprli asimilaciji. V času prve vstaje je prišlo do razcepa v cerkvi, nižji svečeniki so bili z uporniki na isti strani (poprijeli so tudi za orožje), medtem ko je bil metropolit Leontije na drugi strani. Narod in nižji svečeniki mu niso zaupali, v prvi vrsti, zato ker je bil slab človek, v drugi vrsti, ker je bil grškega rodu (Jankovič 1984, 249–258).

5.1 Družbeno-politične razmere srbskega naroda na Ogrskem

Za kulturnozgodovinski razvoj Srbov je imela daljnosežen pomen prošnja, ki jo je metropolit Mojsija Petrović poslal ruskemu carju Petru Velikemu. V njej metropolit prosi carja, da pošlje učitelje, ki naj bi poučevali srbsko mladino in usposabljali srbsko cerkev za boj zoper politični pritisk, ki ga je izvajala avstrijska oblast. Leta 1725 je prišel ruski učitelj Maksim Suvorov, kasneje pa še Emanuil Kozačinski. Njun prihod je pomenil začetek odpora proti širitvi avstrijske oblasti, ki jo je, seveda, podpirala rimska cerkev. Ta odpor pa je računal na pomoč rodovno sorodne in pravoslavne Rusije. Ravnanje metropolita je razumljivo, saj je avstrijska vlada med Srbi neuspešno poskušala z unijastvom, za boj proti unijatstvu pa je bilo potrebno imeti izobraženo duhovništvo, ki ga v Srbiji ni bilo, ker avstrijska oblast ni dovoljevala odpiranja

šol, srbske tiskarne pa niso odobrili vse do leta 1770. S takšno kulturno-politično zaporo je avstrijska oblast hotela prizadeti srbsko pravoslavno cerkev in s tem pomagati uniji. Tako ravnanje je imelo nasproten učinek, namesto, da bi Srbe odvrčali od Rusije, so jih odvrčali od Dunaja, zato so po zaščito odhajali v Rusijo. Poleg moralne in duhovne pomoči v boju za pravoslavje, jim je Rusija pošiljala knjige in učitelje, ki pa so učili v Rusiji dobro uveljavljenem jeziku – redakciji cerkvene slovanščine (rusko-slovanski jezik). Srbi so ta jezik sprejeli, redakcija je najprej osvojila šole, kasneje pa so v tem jeziku začeli pisati cerkvene knjige in kmalu tudi posvetno književnost (Pogačnik 1977, 92–93).

Sprejetje rusko-slovanske redakcije je med Srbe prineslo veliko jezikovnih sprememb. Rusko-slovanski jezik, ki je mešanica cerkvenoslovanskih in ruskih jezikovnih sestavin, je pustil sledi na cerkvenoslovanski podlagi in na živem govoru srbskega naroda. Razvil se je tako imenovani slavenosrbski jezik, ki se je uporabljal konec 18. in začetek 19. stoletja. Do nastanka tega jezikovnega pojava so privedli nekateri družbeni in političnopsihološki dogodki v takratni srbski družbi. Najvplivnejši med njimi je bil pojav srbskega meščanstva, kateremu pravoslavje ni več predstavljalo privilegiranega položaja etnične in bivanjske identifikacije. Mlada srbska buržoazija si je upravičeno želela izgraditi tako kulturo, ki bi zrcalila njeno duhovno podobo, njene demokratične težnje in njene življenjske vidike. Nastajoča buržoazija je bila ekonomsko čedalje bolj močna in posledično je bila močnejša tudi želja po razredni osamosvojitvi. Zaradi tega pride v spor s cerkvijo, ki je po svoji visoki hierarhiji nosilec ne le duhovne oblasti med Srbi, temveč v nekem smislu tudi nosilec posvetne oblasti. Cerkev kot organizacija je za časa turške vladavine obdržala določene privilegije, in ko je bil njen položaj ogrožen je delala kompromise s turško oblastjo. Da bi zaščitilo pravoslavje, je svešeništvo kot del vodilnega sloja organiziralo upore in predlagalo politične programe. Cerkev se je obnašala kot politični vodja v svojevrstni teokraciji, vladavini, kjer je bog neposredni nosilec oblasti. Obenem se začnejo pojavljati nasprotja med širokim buržoaznim razredom in njegovimi višjimi plastmi, tisto buržoazijo, ki uživa privilegije in naklonjenost Dunaja in Pešte, imenovano tudi patricijska aristokracija. Torej na eni strani delujeta duhovščina in patricijska aristokracija kot konzervativni in

regresivni sili, ki želita tudi v literaturi ohraniti srednjeveški značaj in stari jezik. Na drugi strani pa se mlada buržoazija trudi, da bi se literatura otresla mrtvih oblik preteklosti in tako ustrezala družbeni stvarnosti. Vendar pa ne najde prave poti, ki bi jo pripeljala do takega kulturnega razvoja (Bogdanović 1947, 19–20).

Istočasno se je začel spreminjati tudi odnos do Dunaja, ki se je začel malo bolj zanimati za življenjsko in kulturno resničnost Srbov. Avstriji ni bila všeč srbska kulturna in verska orientiranost proti Rusiji, prav tako jo je begalo dejstvo, da živijo Srbi v nekakšni politični in kulturni izoliranosti, zato je Avstrija sprejela nekatere odločitve, s katerimi bi Srbe vključila v družbenopolitično in kulturno dogajanje v monarhiji. V času vladanja Marije Terezije so izpeljane pomembne reforme v srbski družbi; namesto cerkvenih so bile ustanovljene mestne šole, ukinjeni so bili nekateri samostani, cerkveni prazniki so bili zreducirani na minimum, na Dunaju je začela delovati tiskarna za Srbe. Čeprav se je narod upiral tem reformam, so vseeno imele odločilno vlogo v razvoju srbske družbe in kulture, omogočile so prodor zahodne kulture. Jožefovo filozofsko teorijo posvetnega absolutizma in patenta o toleranci ver, ki je izenačil vse vere v monarhiji, so z navdušenjem sprejeli napredni Srbi. To antiklerikalno in razsvetljsko gibanje je zajelo vse narode v monarhiji, a najbolje je bil sprejet med Srbi. V srbski književnosti in nasploh miselnosti so se začele kazati najpomembnejše razsvetljske težnje in ideje: demokratizacija kulture, filozofska kritika resničnosti, zanimanje za politiko in moralo, začeli so obsojati verska preganjanja, znanje jih je osvobajalo... Ideolog takratnega srbskega vojvodinskega meščanstva je bil Dositej Obradović, ki se je uporno boril proti moči in vplivu pravoslavne cerkve. Zavzemal se je za šole in za pouk v teh šolah v maternem jeziku ter za narodni jezik v književnosti, torej za vse tiste pogoje, ki bi pripomogli k nastanku nove, antifevdalne družbe, in vzporedno s tem k formiranju oz. osamosvajanju srbske nacije (Pogačnik 1977, 93–94).

5.2 Družbeno-politične razmere v Srbiji

5.2.1 Prva srbska vstaja

Leta 1804 se je v Beograjskem pašaluku in v šestih bližnjih nahijah (pokrajinah) začela srbska vstaja za srbsko samostojnost. Začela se je kot lokalni upor, ki pa je prerasel v prvo fazo srbske revolucije. Vstaja se je začela v času, ko so bile velike sile v zelo težavnih političnih in diplomatskih odnosih. Razlog za to so bili prepleteni imperialistični odnosi in interesi evropskih držav, saj so države sklepale in razdirale medsebojne sporazume in koalicije oziroma se združevale in ločevale v boju proti Napoleonu, kar je več ali manj posredno vplivalo na usodo Srbije. Vse to je pripomoglo, da je tudi srbsko vprašanje na evropski sceni postalo aktualno. Srbi so s prvo vstajo vstopili kot subjekt mednarodnih odnosov v reševanje vzhodnega vprašanja, z namenom ustvariti lastno samostojno in neodvisno državo. Francija z Napoleonom na čelu je na Srbijo vplivala na dva neodvisna načina. Prvi je ta, da je francoska revolucija pripomogla, da so se Srbi uprli, drugi pa, da je bil Napoleon v času vstaje vseskozi odločno proti srbskim upornikom, torej na strani Turkov. Srbi so za pomoč sprva prosili Avstrijo, ki jim je bila najbližja in najbolj znana, saj jim je bila dolga leta edina vez med Beograjskim pašalukom in zahodno Evropo. Ko jih je Avstrija pustila na cedilu, so se obrnili k Rusiji, ki je podpirala srbsko samostojnost, saj je želela okrepiti svojo politično vlogo v Srbiji. Rusija je pomagala tako, da je v Srbijo poslala svoje predstavnike, ki pa so ruski protektorat razumeli kot popolno nadvlado Rusije nad Srbi. Srbi, ki so od samega začetka želeli samostojno in neodvisno državo, niso bili zadovoljni s takšno rešitvijo. Seveda taka dejanja Rusije niso bila po godu niti Avstriji. Kljub vsemu se je Rusija obnašala tako kot Avstrija; ko se je Srbija znašla v krizni situaciji, jo je pustila, da se znajde sama (Janković 1984, 237–243).

Bilo pa je veliko ugibanj ali je bila vstaja le upor proti dahijam (janičarskim voditeljem), ki je kasneje prerasel v vsesplošni turški upor, ali je že od začetka to antiturška nacionalna vstaja, katere cilj je bil osvoboditev fevdalnih družbenih odnosov. Res pa je, da je sam vodja upora Karađorđe govoril, da se borijo le proti dahijam, o tem so obvestili tudi centralno turško oblast. Vendar Janković

pravi, da kljub poudarjanju upornikov, da gre le za protidahijski upor, je potrebno ugotoviti kakšen namen so imeli s takim zagovarjanjem. Na začetku upora so uporniki v strahu, da ne bi turška vlada poslala več bojnih moči, pred Porto⁸ skrivali svoj pravi cilj in značilnosti svoje borbe, saj so zaradi majhnega števila vojakov in orožja počutili nemočne. Podobno diplomatsko so ravnali tudi v primeru, ko so prosili Avstrijo in Rusijo za pomoč, saj sta bili ti dve sili v tesnem prijateljstvu s Porto. Ko so za pomoč prosili vrhovne organe, so venomer zatrjevali, da se ne borijo proti turškemu cesarstvu, pa vendar je Đorđe Petrović-Karađorđe v pogovoru z nižjim avstrijskim organom jasno povedal, da se na vsak način hočejo znebiti turške nadvlade; izrazil je željo, da bi Srbija prišla pod habsburško oblast, pojasnil je, da bodo v nasprotnem primeru prosili Rusijo, kar so tudi storili. Uporniki so tudi trdili, da je namen antidahijske vstaje v bojih pridobiti na svojo stran spahije oziroma cesarske Turke (Janković 1984, 60–65). Uporniki so že v prvem letu vstaje naredili odločilne radikalne poteze, tako na ravni notranje in zunanje politike kot na državnopravnem področju. Imenovali so svoje prve starešine in organe lokalne oblasti ter dva organa centralne oblasti – vrhovnega vodjo in skupščino. S temi dejanji so razdrli sistem turške lokalne oblasti (Janković 1984, 90).

Med leti 1812 in 1813 je prišlo do propada srbske države prve vstaje. Napoleon je napadel Rusijo, zato so Rusi morali nazaj, kjer so podpisali Bukareški sporazum, po katerem bi Srbija dobila avtonomijo, Turki pa bi se vrnili v Beograd. Srbi tega niso sprejeli, zato so se začeli hudi spopadi s Turki, v katerih so Turki zmagali. Upor je bil zatrt, Turki so se vrnili v Beograd in vzpostavili upravni aparat in organizacijo, kakršna je obstajala pred začetkom prve vstaje. Vendar pa je prva vstaja utrla pot drugi vstaji iz leta 1815, ki je Srbiji prinesla avtonomno neodvisno srbsko kneževino, kateri je od leta 1817 do leta 1839 ter od 1858 do 1860 absolutno vladal knez Miloš Obrenović (Janković 1984, 175–190).

---

⁸ Beseda porta je latinskega izvora, pomeni pa vrata oziroma vhod v hišo. V času otomanskega cesarstva je beseda Porta ali Visoka Porta bila sopomenka za turško vlado. Beseda izhaja tudi iz slovesnosti, ki jih je sultan pred vrati svoje palače prirejal za tuje veleposlanike, tako so »vrata« tudi pomenila mejo med Evropo in Azijo (Wikipedija, Prosta enciklopedija 2009).

6 POLITIČNA MISEL VUKA S. KARADŽIĆA

6.1 Kdo je bil Vuk Stefanović Karadžić?

Slika 6.1: Vuk Stefanović Karadžić

Vir: Srpski kulturni forum (2009).

Vuk Stefanović Karadžić (glej Slika 6.1) se je rodil 5. novembra 1787 v Tršiću pri Loznici. Vuk se je že kot otrok naučil brati in pisati, in ko so v Loznici odprli »malo šolo«, je Vuk z osmimi leti začel obiskovati šolo, vendar se je zaradi kuge moral vrniti domov. Vuka je nato oče odpeljal v bližnji samostan k arhimandritu⁹ Stefanu Jovanoviću. V tem času je bil Stefan zalo zaposlen z javnimi zadevami, v katerih se je zavzemal za srbsko ljudstvo, zaradi česar so ga Turki leta 1799 zastrupili. Zato je Vuk moral k drugemu učitelju. Ta se kot učitelj ni izkazal, zato je oče Vuka vrnil domov, kjer je ostal nadaljnjih sedem let. V tem času je spoznaval vaško življenje, učil pa se je sam iz knjig, ki mu jih je oče kupil. Že takrat je veliko vedel in vsi v vasi so ga poznali kot čudežnega otroka (Kovačević 1948, 49–50).

Leta 1804 je izbruhnila prva srbska vstaja, v kateri je harambaša (hajduški poglavar) Djordje Čurčija premagal Turke in jih pregnal preko Drine. Tudi Vuk je šel v vojsko, kjer je postal pisar. Vendar voditelji vstaje niso želeli, da bi se nemiri razširili izven beograjskega pašaluka, zato je bilo vstaje konec in Vuk se je vrnil domov. Istega leta je Vuk odšel v Karlovce, kjer je bil prihodnje leto sprejet v bogoslužje, da bi postal svečenik. Tretje leto se je hotel vpisati v gimnazijo, kjer so mu povedali, da je prestar. Nato je odšel v Vojno krajino, kjer je bil službeni jezik nemščina, zato je nekaj časa ostal v Petrinji, kjer bi nadaljeval z učenjem nemščine. Vendar tu ni ostal dolgo, vrnil se je domov. Jadar je bil takrat svoboden in Vuk je kot pisar začel delati pri najvišjem dostojanstveniku zahodne Srbije, Jakovu Nenadoviću. Nato ga je njegov

⁹Arhimandrit: V vzhodni cerkvi predstojnik večjega samostana ali več samostanov (Slovar slovenskega knjižnega jezika 2000).

sorodnik odpeljal v Beograd, kjer je v vojski opravljal funkcijo pisarja. Takrat je začela delovati Velika šola, in Vuk jo je začel obiskovati. Tukaj se je veliko naučil, in ko se je začelo drugo leto v Veliki šoli, je Vukova bolezen izbruhnila, rodil se je namreč z kostno tuberkulozo. Leta 1810 se je vrnil v Beograd in postal učitelj na ljudski šoli. Tudi tukaj ni ostal dolgo, bil je poslan v Vojno krajino, kjer je opravljal razna uradniška dela. Turki so začeli vdirati v Krajino, vsi so bežali, zato je Vuk odšel v Avstrijo na Dunaj, kjer bi izpopolnil svoje znanje nemščine (Kovačević 1948, 51–54).

Vuk se je na Dunaju takoj sestal z Dimitrijem Davidovićem in Dimitrijem Frušićem, izdajateljema *Novin serbskih*. Leta 1813 pa je napisal danes izgubljeni spis o propadu srbske vstaje. Ta spis je prišel v roke takratnemu cenzorju za jugoslovanske, romunske in grške knjige Jerneju Kopitarju. Kopitar je takoj opazil, da je spis napisan z čistim ljudskim jezikom, zato je želel čim prej spoznati avtorja spisa. Spoznala sta se in že leta 1814 je Vuk na Kopitarjevo pobudo napisal zbirko narodnih pesmi *Malo pesmarico*. Isto leto je objavil *Pismenico*, prvo slovnico srbskega ljudskega jezika. Ko sta izšli obe knjigi, je Vuk odšel v Srem, kjer je spoznal dva nadarjena poznavalca narodnih pesmi, hajduka Tešana Podrugovića in guslarja Višnjjiča. Z njuno pomočjo je zapisal štirideset narodnih pesmi. Leta 1815 se je vrnil na Dunaj in proti koncu leta izdal drugo knjigo *Pesmarice*, ki jo je posvetil Kopitarju. Vuku je na Dunaju primanjkovalo sredstev za preživetje, zato se je moral vrniti v Srem, da bi tam zbiral narodne pesmi in v samostanu Šišatovcu pri svojem prijatelju Mušickem pisal slovar *Rečnik srpskog jezika* (Kovačević 1948, 54–57).

Vuk je kmalu zopet odšel na Dunaj, kjer je dokončal slovar. Slovar, ki je vseboval tudi prvi novi pravopis, je izšel leta 1818. Istega leta se je poročil z Avstrijko in katoličanko Ano Kraus. Doma so v tem videli izdajstvo naroda in tradicije. Leta 1832 je odšel v Nemčijo, kjer je spoznal Goetheja. Po tem srečanju se je Goethevo zanimanje za srbsko pesem še povečalo. Tukaj je Vuk nameraval študirati medicino, ko pa je videl s kakšnim zanimanjem drugi spremljajo njegovo delo, se je odločil ukvarjati samo s književnostjo. Vuka so tako cenili, da mu je jenska univerza podelila častni naslov doktorja, čeprav je le šest mesecev poslušal predavanja iz filozofije. Tam je izdal tri zbornike srbskih

narodnih pesmi, in to je Vuku in srbskemu narodu prineslo svetovno slavo (Kovačević 1948, 58–60).

Leta 1864 je Vuk S. Karadžić umrl. Pokopan je bil na pokopališču Svetega Marka na Dunaju, odkoder so leta 1897 njegove posmrtne ostanke prenesli v Beograd (Kovačević 1948, 72).

6.2 Vukovo pojmovanje družbe

Vuk Karadžić je v času, ko si je srbsko ljudstvo z velikimi napori prizadevalo za osvoboditev izpod tujega jarma, začel kulturno revolucijo in jo tudi uspešno zaključil. Ta revolucija je bila sestavni del srbske narodno osvobodilne revolucije v začetku 19. stoletja, zato je Vuk v pravem trenutku začel borbo za novo srbsko državo. To borbo ni začel naključno, bila je odraz vseh političnih, družbenih in ekonomskih sprememb, ki so se dogajale v tistem času med srbskim prebivalstvom (Lalić 1947, 5–6).

Narodni jezik in slavenosrbščina sta bila po funkciji dva različna jezikovna tipa, kar je skupaj s socialno-političnimi in ekonomskimi razlogi ustvarjalo dokaj nejasen položaj srbskega naroda, zato je bila nujna sprememba za nadaljnji razvoj srbske kulture. Zato se je Vuk lotil obsežne jezikovne reforme, začevši s prvo srbsko slovnico *Pismenica serbskoga jezika*. Za osnovo knjižnega jezika srbskega naroda je vzel narodni jezik, ker je želel, da bi ga ves srbski narod razumel (Pogačnik 1987, 334).

Z uvajanjem narodnega jezika je Vuk želel utrditi suverenost naroda na ozemlju, kjer se je govorilo srbsko. V tem primeru je jezik kot politično sredstvo, ki je osnova za nacionalno enotnost, saj se z jezikom ocenjuje stopnja nacionalne identitete. Vuku je narodni jezik predstavljal mejo in merilo etničnega ozemlja ter temelj nacionalne skupnosti. Zavedal se je, da je narodni jezik prvi pogoj za organizacijo državne skupnosti in državnih aparatov (Kovač 1987, 343–352).

Vendar pa kulturno revolucijo ni bilo lahko izpeljati, nasprotovale so ji zelo močne sile v takratni srbski družbi. Vuk se je zavedal, da bo kar naenkrat dobil veliko nasprotnikov, dva sta bila še posebno močna: knez Miloš Obrenović in metropolit Stratimirović.

Miloševa oblast, ki jo je priborilo ljudstvo z vstajo, se je sprevrgla v samovladje nad ljudstvom, zato sta bila z Vukom nenehno v sporu. Ko mu Vuk pošlje pismo, v katerem kritizira njegov način vladanja, mu Miloš onemogoči vrnitev v Srbijo. Tudi cerkev s Stratimirovićem na čelu je proti Vuku vodila surovo in nedostojno gonjo. Pred ljudstvom in buržoazijo ga je razglašala za antipravoroslavca, zastopnika katolicizma, protestantizma in uniatstva, obtoževala ga je, da je izdajalec vere in antislovan, saj s tem, ko vodi borbo proti »slavljanskemu« jeziku in staremu pravopisu, rahlja duhovne vezi z Rusijo. Stratimirovića je motilo, da je Vuk zamenjal nekaj cerkvenih črk s črkami iz latinice (npr. črko j). To so si razlagali kot začetek pokatoličevanja. V bojih z Vukom se je cerkev vedno skrivala za pobožnimi, nacionalnimi in verskimi interesi. Bilo ji je namreč jasno, da bo z uvajanjem novega Vukovega črkopisa izgubila svoj stoletni privilegij. Stratimirović se obrne tudi na kneza Miloša, s katerim doseže prepoved tiskanja knjig v Vukovem črkopisu in pravopisu. Avstrijskim oblastem pa so ga predstavili kot kvarilca morale, upornika in pristaša panslavizma, ki želi spodkopati avstrijsko državno politiko. Cerkev si je tako močno želela ustaviti Vukovo delovanje, da je za pomoč prosila oblast na Dunaju in v Pešti, kakor tudi oblast v Beogradu in Kragujevcu, kjer je zahtevala naj Vuka neusmiljeno preganjajo in onemogočijo njegovo revolucionarno delovanje ter ogrozijo njegov obstanek. V Petrogradu so Stratimirovićeve odposlanci celo zahtevali, da se Karadžiću ukine ruska pokojnina, od katere je živel. Despotski Stratimirović, katerega je srbski buržoazni razred že zelo težko prenašal, pa ni samo onemogočal Vuka, ampak vsako organizirano družbeno ali kulturno dogajanje, ki je vodilo v kulturno osvoboditev buržoaznega življenja izpod cerkvenega nadzora, kot na primer, ko je peštanskim Srbom prepovedal ustanovitev literarnega društva. Stratimirović je bil odločen uničiti »nekega Vuka Stefanovića«, kakor mu je sam zaničljivo pravil, a Vukovega močnega borbenega duha ni mogel ustaviti (Bogdanović 1947, 26–27).

6.2.1 Vukovo pismo knezu Milošu

Vuk Karadžić je od maja 1829 pa do oktobra 1831 večinoma časa preživel v Srbiji v neposredni bližini dvora in tako spoznal nepravilno vladavino kneza Miloša, zato mu leta 1832 napiše pismo, v katerem ostro kritizira Miloševo vladanje, istočasno pa ga tudi svari pred nevarnostmi, ki zaradi takega vladanja pretijo njemu in srbskemu narodu. Piše mu, da z njegovim vladanjem ni nihče zadovoljen, v naslednjih vrsticah pa mu napiše pravilo, po katerem naj se ravna in tako izboljša svoje vladanje. Vuk pravi: »... da je namreč vladarju resnično v korist samo tisto, kar je v korist tudi njegovemu ljudstvu; kar koli pa je njegovemu ljudstvu v škodo, tudi njemu ne more biti v resnično korist« (Karadžić 1987, 6). Izhajajoč iz tega pravila pravi, da se naj določi način vladanja in postavi vlada, in s tem bi Srbija pridobila zaupanje tako drugih držav kot zasebnikov, saj bi v vladi dobro premislili kaj bodo obljubili in storili, če pa bi že kaj obljubili, bi se tega tudi držali. Vuk razloži knezu, da nihče ni sposoben upravljati države sam, zato naj podeli uradništvu pravice in dostojno plačilo za delo, da bodo pošteno služili vladarju. Predlaga tudi socialno reformo, ki bi odpravila tlako, da ljudem ni treba več delati ali dajati zastonj. Srbija nujno potrebuje izobražene ljudi za opravljanje raznih poklicev, zato je potrebno uvesti šole. Vuk predlaga, da se zbere nekaj mladeničev med petnajstim in dvajsetim letom, ki znajo malo brati in pisati. S pomočjo teh fantov bi začela v Srbiji delovati Velika šola, v kateri bi jih tri leta poučevali zgodovino, geografijo, statistiko, srbsko slovnico, biologijo, matematiko, fiziko... Ti fantje bi bili po treh letih šolanja pripravljeni opravljati različne poklice, če pa bi bil kateri od njih zelo nadarjen, pa bi ga na državne stroške poslali na dodatno izobraževanje v Evropo. Najprej pa bi naučil kneza brati in pisati, kakor sam pravi, »da bi slava Vaše Svetlosti bila popolna« (Karadžić 1832/1987, 3–16).

Glede na takratni položaj Srbije bi bilo po njegovem potrebno ustanoviti tri Velike šole, eno v Šumadiji, drugo na drugi strani Morave in tretjo v zgornjem delu na drugi strani Kolubare, kasneje pa bi ustanovili še licej in univerzo. Po drugi strani Vuka skrbi, da v Srbiji nihče ne bi bil dovolj sposoben vse to izpeljati, ker so vsi izobraženi ljudje v tujini in dokler ni postavljene vlade, bo te ljudi težko

pripeljati v Srbijo. Bojazni, da bi izobraženi ljudje snovali vstaje proti vladam¹⁰, pa ni, saj taki ljudje vedo, da človeška družba brez oblasti ne more obstajati, zato bodo pravično oblast spoštovali in ji bili pokorni, nepravični in pokvarjeni oblasti pa se upirajo tudi neizobraženi ljudje (Karadžić 1832/1987, 17–20).

Vuk se je tudi zavzemal za demokratično pravico izražanja misli. Tako bi vladar lažje izvedel kaj ljudstvo o njegovem vladanju misli in govori, tudi ni treba vsakega, ki svoje nestrinjanje javno izraža, kaznovati, ampak ga poslušati, in če ima prav, pa način vladanja izboljšati. Na koncu pa mu še očita, da je v Karavlaški kupil nekaj vasi in s tem naredil sramoto sebi in srbskemu narodu, ker je jasno pokazal, da je bolje in varneje biti v Karavlaški spahija (gospodar večjega posestva) kakor v Srbiji knez, in da v Srbiji živi le od danes do jutri, da bi si prisvojil čim več denarja. Ta denar, ki ga je dal tuji deželi, bi lahko dal v banko v Petersburg, in samo z obrestmi od tega denarja bi lahko plačeval vse učitelje za srbsko univerzo, ali poslal dvajset otrok v Evropo na izobraževanje ali v Kragujevcu zgradil in vzdrževal glavno bolnico, drugod pa še kakšno manjšo. Z vsemi temi ukrepi bi lahko knez Miloš Srbijo spremenil v podobno evropsko državico svoje vrste, iz katere ne bi ljudje odhajali, ampak bi celo tujci prihajali in tam ostajali (Karadžić 1832/1987, 21–24).

Iz Vukovega pisma je dobro razvidno, da je v glavi imel natančen načrt kako izboljšati položaj srbskega naroda. Ta načrt je vseboval politične in kulturne reforme, ki bi omogočile, da se v srbski državi osnujejo temelji demokratičnega sistema. Vuk je zagovarjal pravno državo, v kateri odločajo svobodni državljani, ki bi bili vsi enaki pred zakonom brez omejitve svobode. V tej državi bi vsak posameznik imel možnost za neovirano gospodarsko dejavnost in razvoj svojih talentov. Želel je, da se vse te pravice zapišejo v ustavo. To so značilnosti političnega in gospodarskega liberalizma, in lahko trdimo, da je bila Karadžićeva politična misel liberalno usmerjena.

---

¹⁰ Leta 1825 se je Miloje Djak, ki je znal nekaj malega brati pisati, s smederevsko nahijo (v fevdalni Turčiji manjša upravna enota) uprl knezu Milošu. Zato se je na Miloševem dvoru govorilo, da šole niso potrebne, Miloslav Lapovac pa je javno predlagal, naj pobijejo vse, ki znajo brati in pisati (Jeraša v Karadžić 1832/1987, 18).

7 KOPITARJEVO SODELOVANJE Z VUKOM

Kopitar je Vuka imenoval »mezimac« (ljubljenec), in ko je Vuk potreboval pomoč, mu je Kopitar ni nikoli odrekel, čeprav se je včasih zaradi tega znašel v nevarnem položaju. Srbska ortodoksna cerkev skupaj z vodilnim Stratimirovičem je Kopitarja in Vuka razglasila za jakobinca in demagoga, ki delujeta revolucionarno in nemoralno. V Avstriji je bil Vuk predstavljen kot prijatelj Rusov, v Rusiji pa kot prijatelj Avstrijcev, ki deluje proti pravoslavju in podpira unijatstvo. Kopitar je poznal Vukove težave, in da bi ga zaščitil pred oblastmi, policijo in srbsko cerkvijo, mu je priskrbel mednarodno afirmacijo (uveljavitev), zaradi česar so Vuka sprejeli v različna učena društva. Za Vuka je bilo to pomembno, saj je ob izidu njegove zbirke pesmi prišlo do diplomatskega protesta turške države, ker je začutila, da njegove pesmi na srbske podložnike vplivajo uporniško (Pogačnik 1977, 76). Vuk je imel največ težav, ko je poslal znamenito pismo knezu Milošu. Miloš mu je takrat prepovedal vstop in vnašanje knjig v Srbijo. Knez Miloš je želel Vuka očrniti tudi pri avstrijskih oblasteh, zato je poslal svoje ovaduhe v Avstrijo, kjer so razširili novico, da Vuk hoče avstrijski Srem priključiti Srbiji. Vuk je moral dolgo časa preživeti v izoliranosti v obmejnem prostoru v Zemunu, kjer je čakal na Kopitarjevo rešitev. Ves obupan je pisal Kopitarju naj mu čim prej priskrbi potni list, obenem pa ga je prosil, da naj poskrbi za njegovo družino v primeru, če se mu kaj slabega pripeti. Po letu dni prizadevanja je Kopitarju končno uspelo spraviti Vuka nazaj na Dunaj (Rotar 1987, 43). Kopitar se je večkrat igral z ognjem, a vedno tako spretno, da se je izognil težavam (Pogačnik 1977, 76).

Ne le to, da je Kopitar vedno pomagal Vuku iz stiske, ampak je dostikrat deloval tudi kot Vukova neizprosna vest, saj mu ni dovoljeval, da bi se obračal na nepismenega kneza Miloša, ker bi se s tem poniževal, nasprotoval je tudi Vukovi objavi povzdigujočega življenjepisa o knezu, saj bi s tem osramotil prijatelje in potomce. Zaradi dolgih in pogostih potovanj mu je celo očital potepuška nagnjenja (Rotar 1987, 43).

Kopitar je Vuka prepričal, da je začel zapisovati narodne pesmi. Zapisal je vse pesmi, ki se jih je spomnil on in njegova sorodnica. Vukova prva knjiga *Mala pesmarica* je bila končana v začetku leta 1814. Poleg tega, da je Kopitar svetoval Vuku kako naj dela, je tudi pripomogel, da je njegova *Mala pesmarica* postala znana po celi Evropi; Vukovo prvo knjigo je poslal filologu Jakobu Grimmu, ki je potem o tej knjigi napisal zelo laskavo oceno. Potem, ko je Kopitar *Malo pesmarico* prevedel v nemščino, je poslal svoj rokopis še Goetheju, ki ga je ta uporabil v svojem članku o srbski narodni poeziji (Kovačević 1947, 56).

V njunem odnosu je prihajalo tudi do razhajanj. Vuk je Kopitarju zameril, ko je ta leta 1842 odšel v Rim, da ustanovi katedro cerkvenoslovanskega jezika za Rusine in Ukrajince, kjer bi se svečeniki pripravljali za širjenje katoliške vere v svojih pokrajinah. Čeprav Vuk ni bil goreč pravoslavac, vedel pa je tudi, da se je Kopitar na Metternichov ukaz moral odzvati pozivu iz Rima, ni odobral Kopitarjevo delo usmerjeno proti Rusom. Kljub temu, nista nikoli nehala sodelovati. Vuk je vedno priznaval Kopitarju zasluge za svoj kulturni in književni razvoj in nasploh za srbsko književnost (Šaulić 1978, 38).

Sodelovanje Jerneja Kopitarja in Vuka S. Karadžića je primer nesebičnega prijateljstva in ustvarjalnega sodelovanja med intelektualcema iz dveh različnih okolij, držav, ver, jezikov in narodov. Njuno sodelovanje je izjemen primer v svetovni literaturi (Osolnik 1996, 347).

8 POLITIČNI POMEN USTNEGA SLOVSTVA

Herderjeve in Schlözerjeve romantične ideje so izpostavljale vrednote ljudske ustne slovstvene tvornosti pri evropskih narodih. Svojo identiteto so evropski narodi potrjevali s svojo državniško, kulturno in jezikovno zgodovino, vendar pa so postale znanstveno in politično zanimive po svojem jeziku in neposredni ustni pesniški, pripovedniški ustvarjalnosti tudi etnične skupnosti brez lastne državnosti. Ustno slovstvo evropskih narodov je izražalo pretresljiva, objektivno

naravnana lastna čustvena doživetja, lastno posameznikovo in družbeno življenjsko usodo, lastna spoznanja, vrednotenja, izkustva pripadnikov določenega sloja v fevdalno-hierarhično urejeni družbi. Vse do francoske revolucije se višji sloji bolj ali manj niso narodnostno obremenjevali, bili so usmerjeni k splošni svetovljanski kulturi. Med izobraženimi sloji družbe so obstajale velike civilizacijske, kulturološke razlike, kakor tudi razlike v načinu življenja ter obnašanju (Orožen 1996, 79).

Herder je trdil, da je ljudska pesem zgodovinska slika naroda, in zato zelo pomembna. Ljudsko pesništvo kot ustna kronika je v 19. stoletju imelo pomembno vlogo dokazovanja narodove samobitnosti in kulturne kontinuitete. Skozi ljudsko pesništvo je določeni narod dokazoval nacionalno avtohtonost in narodovo prabitnost ter opravičeval združevanje ljudstev v državotvorne narode (Terseglav 1987, 7).

S pomočjo ustnega slovstva se ohranja nacionalna in kulturna identiteta naroda, ki je danes zaradi širitve Evropske unije in posledično vse večjega vdora tuje kulture še kako pomembna. Iz tega razloga je Kopitar veliko pozornosti namenjal ljudskemu slovstvenemu izročilu. Svojo navdušenost nad ljudsko pesmijo je prenesel na Vuka S. Karadžića, ki je izdal dve knjigi narodnih pesmi. S tem je srbsko nacionalno identiteto utrdil tudi skozi narodno folkloristično kulturo. Leta 1818 je objavil tudi prvi srbski slovar, leta 1852 pa je izšla druga izdaja slovarja; tokrat slovar vsebuje poleg opisov besed še opise narodnih običajev, narodnih noš in verovanj. Vsebuje tudi podatke o srbskih krajih, o flori in favni, šolah, orožju, nacionalno-političnih razmerah, skratka slovar je enciklopedija srbskega življenja (Gabrić-Bagarić 1987, 61).

9 SKLEP

Tako kot večina južnih Slovanov so se tudi Srbi in Slovenci nahajali v dokaj zapleteni in težki kulturno-politični situaciji. Oboji so živeli pod tujo nadvlado, brez lastne države in jasne nacionalne identitete, bili so politično ločeni in nepovezani. Konec 18. in začetek 19. stoletja so se po Evropi razmahnila nacionalna gibanja. Slovensko nacionalno gibanje je bilo v zaostanku, imelo pa je predvsem značaj kulturnega gibanja, kar pomeni, da sta v ospredju gibanja bila narodni jezik in narodna književnost, ki sta dvigala nacionalno zavest Slovincem. Pri ogrskih Srbih je nacionalno gibanje potekalo podobno kot pri Slovencih, medtem ko je pri Srbih v Otomanskem cesarstvu prišlo do oborožene borbe leta 1804. Poleg tega je bilo nacionalno zavednih ljudi malo, predvsem so to bili kulturni delavci, od katerih je bil odvisen narodni razvoj Slovencev in Srbov. In vendar jim njihovo delo ni prinašalo nobenih prednosti, mnogokrat jim je bilo njihovo delo in trud prej v škodo kot v dobiček (Abditus 1918, 5). Tudi Kopitar in Karadžić nista bila izjemi, v domovini sta bila deležna mnogih kritik.

Največ kritik je letelo na Kopitarjev politični koncept, v katerem je izrazil svoje politične ideje in zaradi katerega ga lahko imenujemo kot političnega misleca, to je avstroslavizem, po katerem bi se Slovenci združili v okviru avstrijske monarhije. Očitali so mu tudi, da vsa njegova dejavnost temelji na narodnem jeziku in književnosti, ter da premalo stori za spremenitev obstoječe državne ureditve. Kopitar je dobro vedel, kako mora ravnati ali na katero struno igrati s predstavniki habsburške monarhije, da bi od države pridobil kar največ ugodnosti za slovenski narod. Zavedal se je, da bo absolutistična oblast tolerirala le delovanje na področju kulture, vse drugo kar bi nakazovalo na spodkopavanje obstoječega fevdalnega reda in absolutističnega političnega sistema pa bi takoj zatrla, saj se je absolutistična vlada zelo bala panslavizma. Pravilno je predvideval, da bodo vladajoči zaradi strahu pred panslavizmom in Rusijo pozdravili idejo o avstroslavizmu in zato ugodili nekaterim zahtevam slovenskega naroda. Bratko Kreft pravi, da »Kopitar ni bil le jezikoslovski avstroslavist, marveč je bil tudi avstroslovanist v političnem, nacionalnem in

državnem smislu, še več, njegov avstroslovanizem je prvi načelni avstrijskoslovanski politični program in ne zgolj slavistika ali filologija» (Kreft 1980, 6). S svojimi prizadevanji za ustanovitev slavističnih ustanov, z uvajanjem narodnega slovenskega jezika v javne sfere življenja se je boril tudi za politično priznanje Slovanov, njihove kulture in narodne samobitnosti. Že v uvodu njegove slovnice *Gramatika slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem* se kaže politična misel, ko predstavlja ne le jezikovne posebnosti, ampak tudi zgodovino Slovanov, njihovo kulturo in pravico, da se štejejo med kulturne narode Evrope, ki bi zaradi svoje številčnosti dobili vodilni položaj v okviru Avstrije. V uvodu so zapisani tudi njegovi načrti za splošno izobraževanje ljudstva, ki bi ga izvedel s pomočjo janzenistično usmerjene duhovščine, seveda v jeziku, ki bi temeljil na kmečki govorici. Kopitar si je prizadeval, da bi se v javni rabi in književnosti uporabljal resnično govorjeni jezik, s tem pa je deloval spodbudno na etnične skupine, ki so se šele začele uveljavljati v slovstvu.

Kopitar je bil dejaven na veliko področjih, zato si je pridobil veliko prijateljev, na žalost pa še več sovražnikov. Zameril se je tudi Hrvatom, kajti menil je, da so kajkavski Hrvati Slovenci. Najbolj ga je prizadelo to, da je največ svojih sovražnikov imel prav v svoji domovini. Nedolgo pred smrtjo je v odgovoru botaniku H. Freyerju zapisal trpko izjavo: »V domovini sem tako brez prijateljev...« (Kopitar v Pogačnik 1977, 8).

Kopitarjeva politična misel je izražena tudi v njegovem prizadevanju za uveljavitev enotnega slovenskega jezika, s čimer bi združil slovenski narod v celoto; s tem bi Slovenci postali politična entiteta. Orožen Martina (1966, 83) pravi, da je Kopitar z uveljavitvijo nove govorno narečne osnove osrednjega slovenskega jezika želel spodbuditi narodnostni, kulturni in socialno-ekonomski razvoj najširših plasti podeželskega ljudstva, ki ni obvladovalo nemškega jezika. Zavedal se je, da je ključna stvar v podvigih nagovarjanje ljudstva v jeziku, ki ga vsi razumejo. Menil je, da slovensko govoriti in pisati pomeni predvsem slovensko misliti, slovensko misliti pa je enakovredno pojmu slovensko biti. Kasneje je enako menil Fran Levstik, ki je pisal v knjižnem jeziku, ki je temeljil na kmečki govorici.

Uzakonitev sodobnega slovenskega knjižnega jezika je na poseben način povezana šele s prvim slovenskim zavestnim političnim programom *Zedinjena Slovenija* iz leta 1848 ob marčni revoluciji (Orožen 1996, 83).

Vukova reforma jezika in pravopisa nima le jezikovnega in kulturnega pomena, temveč tudi politični pomen, saj je z uvajanjem narodnega jezika Vuk želel povezati srbski narod v nacionalno enoto. V skladu z evropskim racionalno-razsvetljskim načelom, po katerem je jezik bistvo nacije, je Vuku narodni jezik predstavljal mejo in merilo etničnega ozemlja ter temelj nacionalne skupnosti. Žal je tudi Vuk imel nasprotnike, najbolj goreča nasprotnika sta bila karlovški metropolit Stefan Stratimirović in srbski knez Miloš Obrenović. Ko je Vuk izenačil vse govorce štokavskega narečja z etničnimi Srbi, se je zameril tudi Hrvatom.

Vukove liberalno usmerjene politične ideje najbolj pridejo do izraza v pismu knezu Milošu Obrenoviću, ki je Srbiji vladal s trdo roko. Vuk v pismu izraža prepričanje, da sta svoboda in pravica mogoča le v državi, kjer so v veljavi zakoni in legalne ustanove. V obširnem pismu Vuk navaja ukrepe, katere bi bilo potrebno sprejeti, da bi se v srbski družbi razvili temelji demokratičnega sistema. Miloš, ki ni toleriral demokratičnega dialoga, se je ostro odzval na Vukovo pismo in s tem Vuku, ki se je po razsvetljskih načelih boril predvsem za človekove pravice, povzročil veliko težav.

Nedvomno lahko Kopitarja in Karadžića označimo za politična misleca, saj sta oba dobro znala oceniti položaj svojega ljudstva in na podlagi te ocene iskati rešitve, ki jih lahko označimo kot nacionalna programa. Do druge polovice 19. stoletja bi lahko rekli, da v slovenskih in srbskih deželah, vsaj na zunaj, ni bilo neke resnične idejne razdeljenosti. Slovenci so sledili katoliškemu idejnemu nazoru. Čeprav se je nekaterih izobražencev prijel razsvetljski svobodomiselni duh, tako kot npr. Žigo Zoisa. Iz Zoisovega kroga je prišel tudi Kopitar, vendar se je zaradi teženj združiti in poenotiti vse Slovane v mejah habsburške monarhije preusmeril v politično dokaj katoliško konservativnega Slovenca. Vendar je bil njegov katolicizem umetna tvorba, v skladu z interesi Avstrije, saj je menil, da bo le tako uresničil svoje avstroslavistične težnje

(Rajhman 1977, 206). Čeprav osrednje mesto v liberalistični miselnosti pripada posamezniku, pa so slovenski liberalci vse do razpada hasburške monarhije postavljali v ospredje slovenstvo, slovenski jezik, slovensko kulturo..., njihovo razpravljanje je bilo omejeno le na vlogo in pomen naroda (Bergant 2000, 61–62). Zato bi lahko Kopitarja označili tudi kot liberalca, ker pa je zaradi avstroslavističnih teženj sprejel rimsko katoliško restavracijo, pa ga lahko uvrstimo med privrženca katoliškega liberalizma, tako kot sta ga uvrstila Ivan Prijatelj in Eduard Winter. Za Vuka Stefanovića Karadžića pa lahko rečemo, da je bil liberalno usmerjen, saj se je zavzemal za svobodo govora in svobodo posameznika, enakopravnost ter demokratično vladavino.

Kopitar in Karadžić sta v skladu z evropskim racionalno-razsvetljenskim načelom namenjala veliko pozornosti jeziku kot najpomembnejšemu kriteriju razlikovanja nacij. Hobsbawm (2007, 70) sicer pravi, da jezik nikakor ni mogel biti kriterij nacionalnosti – razen za izobražence in vladarje. Meni, da so nacionalni jeziki skoraj vedno napol umetni konstrukti ali celo izmišljeni, kar pa ne pomeni, da se ljudje niso kulturno identificirali z jezikom. Pa vendar ima jezik pomembno vlogo pri nastajanju narodov oz. nacionalnih programov.

Narodni jezik je bil pomemben tudi kot nujno občevalno sredstvo na trgu in povsod, kjer je prihajalo do ekonomskih odnosov, zato je bil za neomejen razvoj gospodarstva potreben svoboden razvoj in napredek narodnega jezika. Poleg tega je bil narodni jezik politično orožje buržoazije proti vladajočemu fevdalnemu sistemu in orožje za svoja lastna politična uveljavljanja. Pripadati istemu jeziku pomeni v mnogih pogledih tudi misliti in reagirati na isti ali podoben način. Prav tako biti zavestno vezan na določeno kulturno skupnost, ki jo povezuje skupni jezik, pomeni biti vezan tudi z določenimi vzajemnimi materialnimi interesi te skupnosti. Družbeni, gospodarski in politični procesi, ki so odpirali pot kapitalističnim družbenim odnosom, so bili gonilna sila v premagovanju fevdalnega partikularizma in lokalne zaprtosti in obenem gonilna sila v ustvarjanju višjih oblik družbenega povezovanja in združevanja ljudi in njihove kulturne zavesti. To pojasnjuje, zakaj so se prav v obdobju pojavljanja kapitalističnih tendenc v gospodarstvu istočasno pojavile težnje k formiranju skupnega jezika in zakaj je bilo družbeno nujno, da knjižni jezik dostopa do čim

širših množic (tudi do preprostih kmečkih, neučenih množic). Knjižni jezik je opravljaj tudi funkcijo osredotočevalca kulturnih in duhovnih prizadevanj naroda (Kardelj 1977, 95).

Tudi Anderson Benedict v svoji knjigi *Zamišljene skupnosti* (1991, 161) pravi, da je najpomembnejša stvar za nacionalizem jezik. Korenine jezikov so globlje od česar koli v sodobnih družbah, zato ni čudno, da za nas predstavljajo tako močno vez. Narod je od začetka utemeljen v jeziku in ne v krvi.

Slovenski narod je kot nacija dosegel svojo absolutno svobodo šele leta 1991 v okviru samostojne države Slovenije, a kaj, ko tudi danes vidim Slovence in Slovenke kot neenoten narod, ne le glede prihodnosti, ampak tudi glede preteklosti. Srbski narod pa niti v današnjem času ni prepričan, komu bi bolj zaupal, Vzhodu ali Zahodu.

10 LITERATURA

- Alter, Peter. 1991. Kaj je nacionalizem? V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman, 221–237. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Anderson, Benedict. 1998. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Abditus. 1918. *Problemi malega naroda*. Prvi zvezek. Ljubljana: Slovenska socialna matica.
- Bogdanović, M. 1948. Do Vuka in od Vuka. V *Vuk Karadžić in njegova doba*, 18–33. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1987. Dubrovčanizmi Vukova Rječnika iz 1852. godine i Paljetkovanje Luke Zora. V *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću*, ur. Slavko Leovac, 53–62. Sarajevo: Ro Minerva.
- Grafenauer, Bogo. 1974. *Zgodovina slovenskega naroda*. Peti zvezek. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Hafner, Stanislav. 1996. Jernej Kopitar kot avstroslavist. V *Kopitarjev zbornik: Jernej Kopitar in njegova doba*, ur. Jože Toporišič, 23–34. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Janković, Dragoslav. 1984. *Srpska država prvog ustanka*. Beograd: Širo Srbija.
- Kardelj, Edvard. 1977. *Razvoj narodnega vprašanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Karadžić, Vuk Stefanović. 1832/1987. *Pismo Vuka Stefanovića Karadžića knezu Milošu Obrenoviću*, ur. Kazimir Rapoša, 3–24. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kidrič, France. 1929–1938. *Zgodovina slovenskega slovstva* (Od začetkov do Zoisove smrti). Ljubljana: Slovenska Matica.
- Kmecl, Matjaž. 1987. Kopitar in slovenski literarni programi. V *Jernej Kopitar v Vukovem letu*, ur. Joža Mahnič, 33–36. Ljubljana: Kulturna skupnost Ljubljana Šiška.
- Kovač, Nikola. 1987. Vukove političke ideje. V *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću*, ur. Slavko Leovac, 343–352. Sarajevo: Ro Minerva.
- Kovačević, Božidar. 1948. Vukovo življenje. V *Vuk Karadžić in njegova doba*, 48–72. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Kozak, Ferdo. 1954. *Ob 150-letnici prve srbske vstaje* (Iz govora na slavnostni akademiji v Ljubljani 12. februarja 1954). Dostopno prek: www.dlib.si/v2/StreamFile.aspx?URN=URN:NBN:SI... (15. december 2009).
- Kozhinov, Vadim. 2002. O panslavizmu. *Revija SRP (Svoboda, Resnica, Pogum)* 10 (51/52). Dostopno prek: <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp51/vadko51/opans51.html> (15. december 2009).
- Kreft, Bratko. 1980. Znanstvenik in politik: ob simpoziju o življenju in delu Jerneja Kopitarja, ki sta ga pripravili SAZU in FF. *Delo*, 6 (22. november).
- Lalić, Radovan. 1948. Vuk Karadžić – veliki graditelj srbske kulture. V *Vuk Karadžić in njegova doba*, 5–10. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.

- Lončar, Dragotin. 1921. *Politično življenje Slovencev (Od 4. januarja 1797. do 6. januarja 1919. leta)*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Mal, Josip. 1993. *Zgodovina slovenskega naroda*. Del 2. Reprint prvega dela. Celje: Mohorjeva družba.
- Marn, Josip, ur. 1880. *Kopitarjeva spomenica*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Orožen, Martina, ur. 1996. *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Osolnik, Vladimir. 1996. Jernej Kopitar v srbski kulturni zgodovini (O odmevih Kopitarjevega dela med Južnimi Slovani). V *Simpozij Jernej Kopitar in njegova doba*, ur. Jože Toporišič, 337–347. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost.
- Pogačnik, Jože. 1977. *Jernej Kopitar (Znameniti Slovenci)*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- --- 1987. Kulturnopolitički kontekst Vukova djelovanja. V *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću*, ur. Slavko Leovac, 333–341. Sarajevo: Ro Minerva.
- Prešeren, France. 1999. *Poezije*. Grosuplje: Založba Mondena.
- Prunk, Janko. 1992. *Slovenski narodni vzpon: Narodna politika (1768 – 1992)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Rajhman, Jože. 1977. Kopitarjev avstroslavizem v luči njegovega katolicizma. *Znamenje* 7 (3): 205–210.

- Rizman, Rudi. 1991. Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman, 15–37. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Rotar, Janez. 1987. Jernej Kopitar in Vuk Karadžić. V *Jernej Kopitar v Vukovem letu*, ur. Joža Mahnič, 39–46. Ljubljana: Kulturna skupnost Ljubljana Šiška.
- Sivec, Ivan. 2007. *Kamen nad gladino*. Dostopno prek: http://www.ivan.sivec.net/biografski_romani/images/kamen_nad_gladino/jernej-kopitar-portret.jpg (10. november 2009).
- Skakić, Mirko. 1998. *Vuk Karadžić u svom i današnjem vremenu ili uočavanja sa vremenske distance*. Beograd: Narodna biblioteka »Vuk Karadžić«
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2000. Ljubljana: SAZU. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (15. november 2009).
- Srpski kulturni forum. 2007. *Obeležavanje 220 godina od rođenja Vuka Karadžića*. Dostopno prek: www.skforum.at/files/dogadjanja/vukkaradzic/images/vuk%20karadzic.gif (2. december 2009).
- Šaulić, Jelena. 1978. *Kopitar i Vuk*. Beograd: Štampa »Radiša Timotić«.
- Šivic-Dular, Alenka, 1987. Jernej Kopitar in panonska teorija. V *Jernej Kopitar v Vukovem letu*, ur. Joža Mahnič, 27–32. Ljubljana: Kulturna skupnost Ljubljana Šiška.
- Terseglav, Marko. 1987. *Literarni leksikon*. Dvaintrideseti zvezek. Ljudsko pesništvo. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Wikipedija. Prosta enciklopedija. 2009. *Osmansko cesarstvo*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Osmansko_cesarstvo (10. november 2009).
- Zwitter, Fran. 1962. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana: Slovenska matica.
- --- 1990. *O slovenskem narodnem vprašanju*. Ljubljana: Slovenska matica.